KRV SE SUŠI

Joza Pašić

1946.

KRV SE SUŠI

JOZA PAŠIĆ

SUBOTICA
1946

GRADSKA ŠTAMPARIJA, SUBOTICA — 4?-81-1

Ljudi su često vrlo naivni. Sa svojim sitnim glavama pokušavaju izigrati veliku Božju mudrost. A to je naravno nemoguće. No mnogi to nažalost uvide istom onda kad nastradaju.

Čavolj, 19 III 1944.

JOZA PAŠIĆ.

Bajmočki se Bunjevci vole hvaliti, da im je najstariji dio sela onaj kraj u Masnoj Ćoši. No da je Masna Ćoša starija od Paprenjače, to danas može zapaziti samo ono vješto oko, koje tim krajevima često obilazi te pažljivo promatra kroj kuća i ulica. Jer danas je Paprenjača baš isto tako sastavni dio Bajmoka kao i Bilić i Masna Ćoša. A nekad to nije bilo tako. Ako bi se pošlo unatrag kakvih dvijestotine godina, ne samo da se ne bi našlo Paprenjače, nego niti Masne Ćoše, pa niti uopće današnjeg Bajmoka. Onda su to sve bili obični — subotički salaši...

Ipak je svakako zanimljiva činjenica, da su se dva salaša sačuvala još iz onih starih vremena. Jedan je u Paprenjači, drugi je u Masnoj Ćoši. Te dvije kuće još i danas postoje. Naravno da je i na njima zub vremena izvršio svoj posao. One su nekad stajale same opkoljene visokim razgranatim starim drvećem. A danas su u gustom redu drugih kuća. Krovovi su im bezbrojputa mijenjani. Zidovi rušeni i dograđivani. Sobe pregrađivane i mijenjale svoje gospodare. Sve je to već toliko puta mijenjano i prepravljano, da danas daju posve drukčiju sliku nego li nekada. Pa sve kada bi im i nekadašnji vlasnik i gospodar pokojni gazda Nikola Lamić iz groba ustao, ni on ih ne bi više prepoznao. Šta više, da mu neko i reče, da su to njegovi bivši salaši, on bi se okretao i promatrao, je li to on uopće u onom kraju u kojemu se nekad rodio i umro, ili možda na kojem posve drugom kraju

svijeta. Toliko se toga na tim kućama i oko njih promijenilo. Ali — zanimljivo — kuće još ipak i danas postoje.

*

Njihov je nekada vlasnik bio gazda Nikola Lamić. Nije to bio školovan čovjek. U ono vrijeme kad je on živio u Bajmoku nije bilo škola, a u škole su išla samo plemićka djeca. No kudgod bi naokolo pogledao okom sve je to pripalo njemu. Pa su ga stoga svi poznati i nazivali jednostavno — gazda Nikola. Nije, dakle, svršio nikakih škola. Nije uopće bio „gospodin". Nije se znao ni potpisati. Ali u sebi je imao nešto gospodskog. Bio je visok, razvijen čovjek. Crn, lijepih očiju, gustih obrva i jakih brkova. Jedan primjerak onih starih Bunjevaca, kaki su nekad svi bili, a kakih se danas sve rjeđe viđa. Lijep, kršan, ponosan i odlučan. Jednom riječju čovjek, čija je već sama pojava u sebi gospodska. A on je i držao mnogo do sebe i svoje riječi. Kad je nešto rekao, onda je to sjedilo ko ono nepomično kamenje na vječnim planinskim stijenama.

Imućan je bio. Sva je bajmočka okolina na daleko i široko pripadala njemu. Imao je nekoliko salaša. Glavni mu je bio onaj u Masnoj Ćoši. On je na njemu stanovao. Tu su bile žitnice, tu podrumi za vino i slagališta za kukuruze. A u velikom četvorokutu oko salaša bila je krasna livada zasađena plemenitim voćem, napose šljivama, od kojih se svake godine napeklo na stotine i stotine litara rakije. I da je htio, mogao bi s proljeća i ljeti uživati u hiljadama rascvjetanih voćaka svoga vrta. Mogao je, da je htio, uživati naslađujući se u zujanju hiljada i hiljada pčelica, koje su lijetale oko kuće skupljajući sladunjavi prašak. Mogao je, ali on nije bio čovjek, koji bi mogao sjediti

mirno skrštenih ruku. Njega se moglo u svako doba vidjeti kako obilazi prostrano imanje nadgledajući što se i kako gdje radi. Nikad radnici nisu znali, u koje će se doba pojaviti.

Obično je jašio na konju. A imao je krasnog vranca. „Vranac" — tako su nazivali i svi drugi tog njegovog konja — bio je gazda Nikolin miljenik. Gazda Nikola ga je još kao ždrijebe pazio i nadgledao. Još mu je tad davao zob iz svojih dlanova. A kad se kasnije od ždrebeta razvio krasan konj, bilo ga je milina pogledati. Dugačka mu se griva na suncu odsijevala kao da je posrebrena. A glavu je držao toliko ponosito, kao da je i sam svojim držanjem htio svakome pokazati, da je on gazda Nikolin miljenik. Na svog se gosu bio toliko navikao, da na svojim ponosnim leđima nikog drugog nije htio trpjeti. Pa sve kad bi gazda Nikola nekom i dopustio da ga uzjaše, već bi ga nakon dva koraka triput svalio. A njega je nosio mirno i strpljivo koliko je htio i kako je htio. Ako je trebalo umaći oluji i kiši, a oni bili još podaleko, gazda Nikola bi mu samo malko jače pritisnuo rebra i zategao kajase, i Vranac je jurio kao da se s vilama natječe bacajući s obadvije strane sapu tako, da su se psi mogli za njim samo prevrtati, ali mu do repa ni blizu nisu mogli stići. A i gazda Nikola je svog Vranca neobično volio. Redovito ga je sam hranio i sam napajao. Volio ga je kao svog vjernog prijatelja. I dok bi ga opremao ili kroz polje sam jašio, pričao mu je kao razumnom čeljadetu kud će i zašto ići, što će i kako gdje raditi. Vranac je stajao mirno ili pravilno koračao, naćulio uši i slušao pričanje svoga gospodara.

U njih je Lamića bilo osmero djece. Četiri sestre i četiri brata. Otac je bio najimućniji u cijeloj okolini.

A iza smrti je ostavio sinovima, da imanje podjednako razdijele. Svakom je sinu dopao po jedan salaš sa okolnim imanjem. Pa je i svaki za sebe bio imućan.

No Nikolu je to bolilo. Tu diobu nije mogao nikako preboljeti. Pravedno je i točno sve razdijeljeno. I on je dobio kao i sva ostala braća. Nije se u tom pogledu mogao na ništa potužiti, a nije se ni tužio. U ljubavi su sve podijelili, u ljubavi se i rastali. A i sad u ljubavi žive. No Nikolu je ta dioba ipak uvijek pekla i bolila. On je uvijek pomišljao na ono doba, kada je još otac živio, te je on, kud god bi bacio pogled, mogao uvijek reći: — sve je to naše. A sad? Krene li lijevo, to nije njegovo, to jednog brata. Krene li desno, ni to nije njegovo, to je drugog brata. To ga je grizlo. I žalio je što nije bio jedinak u oca, pa da sve to pripadne nerazdijeljeno njemu samom.

Žena mu je bila Mandićeva. Donijela mu je skoro trećinu očevine. Krasan komad. Baš sučelice njegovog. Imanje mu se, dakle vidno i znatno povećalo. Bio je sad najimućniji. On se tom veselio i s tim se ponosio. Ali zadovoljan nije bio. On je htio imati svu djedovinu u svojim rukama. I ta ga je misao uvijek gonila i grizla kao crv.

Dugo je on o tom razmišljao. I konačno je imao gotov nacrt. Nije bio ni zamršen. Sastojao se iz svega dva dijela. Prvo. Krivnja je na ocu što je imao toliko djece. On će zato imati samo jedno. Te će tako iz njegovih ruku sve preći nerazdijeljeno u sinovljeve. Dalje se neće dijeliti. To je bar jednostavno i lako. To samo o njemu ovisi i on će to provesti. To je odlučio još odmah iza vjenčanja. — Drugo. Trebat će sve, ako je ikako moguće, što je nekad bilo u očevim rukama opet natrag povratiti. To pak nije bilo jednostavno provesti. Braća su živa. Ne može im oteti.

Pa ipak ono što mu se u nacrtu činilo kao teže i skoro nemoguće pokazalo se lakše nego je i mislio.

Najmlađi mu je brat Lojzija još kao dijete uvijek pobolijevao. Za pravi posao nije ni kasnije nikad bio. Živio je, micao se, ali mu smrt iz živih očiju virila. Uz to su mu i djeca jedno za drugim umirala. Nikola je to sve pratio. Znao je: bolest će trajati dugo. Tražit će svoje. Posao nazaduje. Lojzija je prodavao komad po komad. Nikola je kupovao. I kad je Lojzija zaklopio oči, ostavio je ženi i preživjeloj kćeri tek u slabom stanju salaš i oko njega nešto zemlje. Sve je drugo bilo već na Nikolinom imenu.

S drugom je braćom išlo malo teže. Ali išlo je. Trebalo je čekati. Vrijeme je odmicalo, ali je i zemlja kapala i primicala se. Komad po komad.

Kod brata Stipana je jedne noći buknuo požar na salašu te mu je izgorila kuća i staja, a s njom propale i najbolje krave. Tek samo par tjedana kasnije, kad je sve žito bilo sveženo na gumno, požar je ponovo buknuo tolikom snagom sad opet ondje, da je dok su se ljudi strkali, bilo polovinu svega sveženog u pepelu. Ostalo mu tek nešto malo. Tek toliko da baš kruh nije morao pozajmiti. Nikad se nije doznalo kako je do ta dva nenadana požara došlo, no Stipana je to skupo stajalo. Sjeme je za iduću godinu morao pozajmiti. Slamu za marvu je morao pozajmiti. Zob je morao pozajmiti. Ječam je morao pozajmiti. Morao je kupiti nekoliko komada nove jake marve. A ništa nije imao te godine prodati. Za hranu se i sjeme brat Nikola odmah pokazao spremnim da mu dade. Za otštetu ne traži ništa drugo, nego da mu na godinu, odmah nakon obavljene žetve vrati sve u jednakoj količini. I osim toga, da svi Stipanovi radnici o Stipanovoj hrani rade dvije sedmice na Nikolinoj zemlji.

Stipan ga je molio, da ga ne upropašćuje još i on, njegov brat. Dosta mu je i bez toga. No Nikola se pokazao još i uvrijeđenim. Jer — govorio je — trebalo bi misliti i na to, da pri tom i on svojevoljno snosi Stipanov teret, budući da mu toliko stvari daje bez otštete i jednog zrna. A sve bi on to mogao prodati. I Stipan nije imao kud. Pristao je. — Iduće pak godine, kao da je i sama nesreća htjela Nikoli pomoći, da ostvari svoje nacrte, led je, kad je sve bilo u najboljem rastu, tako temeljito uništio Stipanovo i Markovo imanje, da se već sutradan moglo mirne duše sve preorati i zaorati. O vraćanju prošle godine pozajmljenoga nije moglo biti ni govora. Naprotiv, trebalo je ponovo sve pozajmljivati. A Nikola se i opet pokazao spreman. Ponovo uz iste uslove. Ali je sad još dodao: ako mu Stipan ne bi mogao u određeno vrijeme vratiti sve kako je ugovoreno, da će deset jutara Stipanove zemlje zajedno sa kukuruzima na njoj zasijanim pripasti Nikoli. I naravno da je iduće jeseni Nikola obrao kukuruze sa Stipanove zemlje, a zemlju prepisao na svoje ime.

A o bratu Marku da se ni ne govori. On je običavao nedjeljom ranim jutrom odlaziti kolima u Suboticu, a vraćati se odandje trešten pijan u utorak ujutro, ili u najboljem slučaju u ponedjeljak za kasnih večernjih sati. I, dakako, uvijek bez kola i konja, koje je prokartao. To je tako moglo ići nekoliko godina. No kako svaka blagajna ima svoje čvrsto dno, koje se ne može ničim probiti, tako je imala i Markova. Trebalo je, dakle, potražiti tuđu blagajnu. Nikolina je stajala uvijek otvorena. Marko je trebao jednostavno prihvatiti uslove. I za nepunih četrnaest godina, ne samo cijela Markova zemlja, nego je i njegov salaš bio već na Nikolinom imenu. Bila je to ona kuća,

koja se danas, iako prepravljena, još uvijek nalazi u Paprenjači. A Marka su jednog hladnog zimskog ponedjeljka našli smrznutog u snijegu nedaleko od svog salaša. Valjda je s konja pao, pa se nije mogao niti na njeg popeti, niti pješice dalje ići, pa se tu ležeći u snijegu i smrzao.

Jedini se vrlo dobro održao brat Krešo. Nije doduše mogao imanje povećati, jer mu ni žena nije mnogo donijela, ali je držao čvrsto ono što je od oca naslijedio. Nesreća mu je bila jedina u tome što je imao samo žensku djecu. Sedmero krasnih Bunjevaka. Milina ih je bilo pogledati. Kad si im prolazio pored salaša i promatrao gdje igraju kolo, teško je bilo ne pomisliti: Nisu li to iz oblaka vile? Naravno da ih je i otac neobično volio. Kako i neće kad su njegove? A samo su mu na ponos i diku bile. Pa ipak su mu one oduzele pravu volju za rad. Nije vidio komu bi se znojio kad će mu se zemlja i onako raskomadati i razići u tuđe ruke.

Tako je, eto, išlo. I kad je Nikola imao nešto manje od četrdeset godina, više nego polovina nekadašnje očevine nalazila se opet u jednim, njegovim rukama. Dalje nije mogao. No računao: što ne mogu ja, to će skupiti sin. Zato je sina u tome duhu odgajao. Iz dana mu je u dan u dušu ulijevao kao najsvetiju dužnost i zadaću, da sve ono što je nekad bilo njihovo mora opet u njihove ruke doći. A Lajčo je primao sve od srca, kao žedna zemlja prve kapljice kiše. I kad je odrastao, izgledalo je, kao da mu je očeva želja uistinu postala životnim ciljem. Čak se znao pred braćom od stričeva i oholo hvalisati, kako će svi oni biti jednom njegove sluge. Pa uistinu, sve se nekako u tom smjeru i razvijalo.

*

Lajčo, Nikolin sin, bio je prava očeva slika. Visok, krupan, snažan, lijep. Gusta crna kosa. Lijepe oči. Ponosan hod i smjeli pogled. Sve je to naslijedio od oca. Od majke na licu i tijelu nije imao gotovo ništa. Od nje je tek jednu stvar naslijedio — srce!

Teta Ruža — tako su svi nazivali gazda Nikolinu ženu — bila je isto tako vrlo lijepa žena. Vitka, tiha hoda, a još tišeg glasa. Jedna od onih još i sada mnogih Bunjevaka po salašima, kraj kojih se teško može proći bez nekog osjećaja poštovanja. A pod gazda Nikolinom čizmom teta Ruža je postala gotovo nečujna. U zabiti je sama često i plakala. Majci se tužiti nije mogla jer je umrla, a drugima nije htjela. Žena mu je, i što je mogla drugo nego muževljeve pogreške čuvati i kriti. Ili zar da ona sama o njemu naokolo koješta priča? Ne, to nije znala. Ona je Bunjevka. A Bunjevka o svom mužu poznaje samo jednu riječ — lijepu. Bunjevka je. A Bunjevka zna samo za jednu dužnost — biti vjerna. Bunjevka je. A Bunjevka poznaje samo povučenost i rad. I teta Ruža je šutila. Kad je trpila, sama je trpila. Kad je srce krvarilo, to je u grudima ostalo. Kad je plakala, sama je plakala. Kad se tužila, praznoj se sobi tužila. Muž ju je samo pokatkad zatekao sumornu. A i to tek onda, kad bi se iznenada od nekud vratio. Prigovor od nje nikad nije čuo. A još manje kletvu. Suze joj je u očima svega jednom u životu vidio. Onda kad je majku na groblje pratila.

No ono što je supruga sposobna sakriti i od muža, to majka nije u stanju a da ne prelije i protiv svoje volje u dječja srca.

Lajčo je bio još premalen da bi znao pitati majku što joj je. Ali joj je sjedeći na krilu viđao kako joj se s lijepih plavih očiju krune svijetle suze.

Čuo je da mu nešto tepa. On je napeo uši, zinuo i gledao u nju. No razum mu je bio još preslab, da nešto shvati. — Dok se kasnije igrao po sobi, a ona kraj stativa tkala, viđao ju je kako je znala zastati s poslom, nasloniti se laktovima o bijelo tkanje, sakriti lice rukama i tako dugo mirovati. On je što pitao. Ona je šutila. Nije dizala glave. On joj je prilazio i povlačeći za rukav pitao: „Mama spava?!" Nije spavala. Podigla je glavu i nasmiješila mu se gladeći ga po kratko ošišanoj kosi. Ali su joj niz lice suze kapale. On ju je gledao. Čudan mu je bio onaj sjaj njenih vlažnih očiju. On to nije shvaćao. Ali se i nesvijesno tad prislanjao uz nju i šutio, kao da je osjećao, da mama nešto teško trpi.

Teta Ruža to nije htjela, ali je osjećajnost presađivala u Lajčino srce već onda, dok joj je bio pod srcem. Osjećajnost mu je prelijevala dok ga je na grudima grijala. Osjećajnost mu je prelijevala, dok ga je u koljevci ljuljajući uspavljivala. Ona to nije htjela, ali ona mu je bila majka i mogla mu je dati samo ono što je i sama u izobilju imala.

Kad je Lajčo ponarastao bio je neprestano uz oca. Imao je i svog konja. Bijelac. S njim se ponosio i on i otac. Otac na Vrancu a sin na Bijelcu. Tako ih se uvijek viđalo. A gazda se Nikola nije, tako reći, ni odvajao od svog Lajče. Išao na polje i sina je sobom vodio. Bio na trgovini, i Lajčo je ondje bio. Išao nadgledati radnike, i Lajčo je s njime bio. Mjesto da kao nekad razgovara s Vrancem, gazda Nikola je sad pričao Lajči. Tumačio mu je sve svoje osnove, sva svoja zapažanja. Pričao mu sva svoja iskustva. Govorio mu o poštenju i marljivosti pojedinih radnika. Dijete je primalo sve iz očevih ustiju punim povjerenjem, dok na koncu nije od njeg postao i u mi-

šljenju, i u ponašanju, i u radu istesani stopostotni drugi gazda Nikola.

Jednog se samo Lajčo nije mogao otresti. Odrekao se i svoga mišljenja, odrekao se i svoje volje. Ali ne i svog osjećaja. Ono što je kao malen primio od majke, bilo je potisnuto u pozadinu, ali ne i uništeno. Od oca je naslijedio veliku ljubav prema zemlji i djedovini, a od majke prema pravdi i poštenju. U tom se sastojala i glavna i jedina razlika između oca i sina.

*

Zapravo ni sam Lajčo ne bi znao točno reći, kako je on to naišao na Katicu Stantićevu. On ju je, doduše, i prije mnogoputa viđao kad je obilazio salaše ili nadgledao posao. A i u kuću im je tolikoputa zalazio, kao što je i ona u njihovu dolazila. Po godinama mu je bila blizu. Možda tek godinu dvije mlađa ili možda koju i starija. Ko bi to točno znao? Kod lijepih se ženskih to rijetko kad može točno ustanoviti od oka. Otac joj je na jednom od njihovih salaša. Na onom u Paprenjači. Ima ih četrnaestoro braće i sestara. Sve jedno drugom do uveta. Kuća uvijek puna ko košnica. Ona je druga po starosti.

Jednom je Lajčo bio s ocem na istom salašu. Bila je žega da se mozak u lubanji topio. Prava pasja pokora. Otac je naredio Katicinom bratu Luki, da im napoji konje. A kad su ponovo na njih posjedali i htjeli dalje, zatražio je gazda Nikola i bokal vode za sebe. Katica je utrkala u kuću i za čas mu donijela crnu zemljanu posudu s hladnom vodom iz podruma.

— Možda bi htio i mladi gazda? — upita djevojka gledajući Lajču kad je ponovo primila posudu iz gazda Nikolinih ruku.

I Lajčo je uzeo i pio.

Toga se, eto, događaja Lajčo svakiput sjetio, kad je u mislima pokušao naći onaj susret kad mu je Katica prvi put zapela za oko. Tad ju je valjda već i po hiljaditiputa vidio. Ali začudo, nikad do tad nije na nju mislio. A sad mu najednom ostalo u živoj pameti sve što je načinila, sve što je rekla. Sve što je bilo s njom u vezi. U ušima mu je cijelim putem zvonio njen glas. Pred očima mu lebdilo njeno držanje i smijeh. Kosa, ruke, grudi, oči, hod, košulja. Sve mu sad najednom upadalo u oči. I kad su nakon par dana opet onuda naišli, Lajčo reče ocu da je žedan, pa da svrate na Katicin salaš.

Svratili su.

Poslužila ih Katicina mama. Katicu nisu ni vidjeli. Lajčo nije pitao gdje je. Vode nije baš mnogo pio. A cijelim je daljnjim putem bio neraspoložen.

Naravno da je nastojao, da bude dovoljno oprezan, da sve svoje misli u vezi s Katicom ne objesi pred oca na veliko zvono. Uostalom, pa nije imao što reći. Jer, što mu je i mogao kazati? Da mu je rekao da je Katica lijepa? Pa to bi i otac priznao. Da mu je kazao, da mu se sviđa? Pa to bi i otac mogao potvrditi. Da mu je kušao protumačiti, da je on voli? Otac bi mu se nasmijao. Jer Lajčo je volio svu mušku i žensku mladež po njihovim imanjima. I oni su njega svi veoma cijenili i volili. Upravo su se radovali onom času kada će on imanje preuzeti u svoje ruke. Da je i rekao, dakle, da je voli, otac ga ne bi shvatio. Ipak je Lajčo neprimjetno uspio, da je Katica brzo zatim došla na njihov glavni salaš, u Masnu Ćošu. Trebala je u kući pomagati teta Ruži. Što je to Lajčo s njom htio? Ni on sam nije pravo

znao. Tek, eto, godilo mu je, da je češće vidi. Da s njom razgovara.

Mami se djevojka brzo dopala. A i gazda Nikoli je ušla u volju. Svi su je zavolili kao svoje dijete. A što dalje sve više. Ne zna se ko ju je više volio. Kao da su se natjecali jedno s drugim. S tom im je djevojkom u kuću ušlo proljeće. Čak se i gazda Nikola počeo prema njoj drukčije ponašati nego prema drugima. Nije rijetko znao uz put sjašiti s konja, da natrga nekoliko stručaka poljskoga cvijeća, da ponese — kako je sam običavao govoriti — nešto svom golupčetu, kako ju je on od milošte nazivao. Povjeravao joj je šta više, da i neke poslove ona sa ženskadijom posvršava. A teta Ruža je naskoro prepustila Katici cijelu kuću. Nije to ni zapažala. A Katica je obavljala sve po svojem ukusu premda su svi mislili, da radi baš onako kako se to njima najviše sviđa.

Katica je pak bila svud. Kao da je imala četiri noge i osam ruku. Na sve je stizala. Već je najranijim jutrom po dvorištu pjevala i dozivala sa krovova golubove tepajući im, da ona zna bolje od njih gukati. I gukala je po dvorištu obilazeći sad jednog repatog, sad drugog gušatog. Svi bi se golubovi oko nje sjatili. Jedni na ramena, drugi na ruke, a oni najbezobrazniji i na glavu. I svi su oko nje lepršali. Znali su: u krilu im nosi kukuruza. — Sad si je opet vidio gdje zakićena u kosi cvijećem skakuće oko kokošiju i tumači im, kako su čak i njihovi magarci od njih pametniji, jer uvijek na isto mjesto dovedu ovce, a one nikad ne znaju gdje treba snesti. Veliki je pak gazda Nikolin ker Milkov postao Katicin najvjerniji pratioc. Kud Katica s lijevom, tud Milkov odmah s desnom. Katica u sobi, Milkov ispružio obadvije prednje noge pred kućnim pragom i dahće. Katica se

na salašu u Masnoj Ćoši osjećala kao kod svoje kuće. Teta Ružu i gazda Nikolu nije drukčije zvala nego Tatica i Mamica. A Mamici nije prošao veći svetac, da Katici nije kupila nešto od odijela. Svi su bili s njom zadovoljni. A Lajčo još i sretan.

Djevojka pak kao da je znala zašto je dovedena u kuću. Sve je sile uprla, da se svima dopadne. A nije to bilo s posebnom nakanom. Ne. Taka joj je narav bila. Ljupka, okretna, uvijek nasmijana i uvijek spremna da na sve skoči i svemu priskoči. Kad bi gazda Nikola došao od nekud ljut i opuštenih labrta, svi su mu se uklanjali s puta još iz daleka. Najbolje je tad bilo ne imati s njim posla. Nije da će udariti, nego onda će ti i poderanu opanku zamjeriti. No Katica bi mu doskakutala pa hvatajući Vranca za uzdu šaptala konju u uho ipak toliko glasno da je i gazda Nikola čuo: „Stoj mirno ko vojnik, jer ne ćeš dobiti danas zobi. Vidiš da se gazda Nikola naoblačio ko jesensko nebo!" I šta je na to gazda Nikola mogao drugo, nego da je lako ošine prutićem po leđima i nasmijan dobaci: „Ajde, ajde, zvijezdice Masne Ćoše, ne mrmljaj. Ti opet i kroz oblake sijaš!" I nebo se razvedrilo. Ljutini nije više bilo ni traga.

Kad se jednom opet Lajčo dugo mučio da svinje utjera u svinjac, pa mu to nikako nije ni uz pomoć sluginu uspijevalo, nekoliko je puta ljutito pozivao Milkova, da ih uvija. I Milkov poslušao i potrčao, ali se na svoju nesreću obazro i opazio gdje iza kuće dolazi Katica, pa mjesto da izvrši gazdinu zapovjed, okrenuo kajase pa ni ne hajući što mu Lajčo bijesan grdi, mahao je repom i ušima oko Katicine suknje prateći je sve do pred prag. To je Lajču, i onako već nasukana, toliko razbijesnilo, da je ostavio i svinje i svinjac, dohvatio neku toljagu pa pošao za Ka-

ticom i Milkovom, te nesretnog psa koji se tome nije ni nadao, zviznuo preko krstiju tako snažno, da se ovaj nesretnik savio ispruživši se po zemlji i dvaput prevrnuo, a zatim brzo urličući sklonio se iza Katicinih nogu. No kad je vidio, da mu taj zaklon slabo koristi, još je za vremena pobjegao i sklonio se iza slame. A Lajčo je još vikao po dvorištu. I Katica i svi drugi su šutili, jer su znali, da protiv grmljavine i topovi ništa ne pomažu. No konačno joj ta neprestana vika na sve i svakoga ipak dosadila, pa noseći slamu, koju je Lajčo čupao, reče Milkovu, koji je Lajču neprestano izbjegavao: „Ajde, Milkove, nemoj se srditi na mladog gazdu. On će ti na Veliki Petak dati svoj masni šešir. Ima u njemu, doduše, samo dvije kile masti, ali za tebe će to biti dosta!" Lajčo je prasnuo u takav smijeh, da je Katica još i pri večeri morala izići van, jer čim im se oči srele, Lajču je hvatao takav smjeh, da nije mogao ni jesti. I ono što je teta Ruža već tako davno pokušavala da Lajčo taj masni šešir baci, pa nikako da uspije, to je Katica eto, posve jednostavno uspjela. Lajčo ga više nikad nije htio staviti na glavu. Htio ga objesiti već sutra na motku da plaši ptice od posijanog maka. No Katica se usprotivila. „Obećala sam ga Milkovu — šalila se — i on će ga dobiti. A dotle ću — nastavljala je — u njemu kupiti jaja i iz njega nasađivati kvočke, da i jaja i pilići budu masni ko i Lajčin šešir."

Nije Katica u svom ponašanju imala ništa proračunatog. Narav joj je bila vesela. Oči žive, ruke meke, hod lak, pa sve da to i nije htjela, ona je već samom svojom pojavom unosila živost kudgod bi zakoračila. To i jeste ono pravo žensko svojstvo, koje današnja ženskadija gubi po korzima, kinima i raznim športskim nastupima. Ono nasmijano iskrivljeno lice

današnje moderne ženske u muškarcu uvijek izaziva neku odbojnost, pa čak i sućut. Iznenadimo se ugodno stoga kad koju još i danas sretnemo s onom nepatvorenom iskrenom, naravnom privlačivošću, koja bi morala biti svojstvo svih ženskih, a koje se svojstvo ne dade ni naučiti ni najprevejanijim dosjetkama. Ono mora i može izvirati jedino iz nevine ženske naravi. Taka ženska nadaleko miriši svojim raspoloženjem kao najljepša ruža. Taka je Katica bila.

Pa ipak je Katica imala i svojih računa. Računala je kako bi dobro bilo kad bi ona mogla tu na salašu ostati i poslije udadbe. Kad bi joj muž bio nadglednik radnika. Nije još ni na jednog muškarca bacila oko. Nije još ozbiljno ni pomišljala na udadbu. Tek tako, mislila je kako bi to bilo dobro, ne bi morala ići najteže poslove raditi.

*

Lajčo pak, što dalje, sve je više bivao sa sobom na čistu. Nikom o tom nije govorio ništa. Ni ocu, ni majci, a, dakako, ni Katici. Ali je zaljubljeno muško oko preveliki izdajica, a da bi čovjek bio u stanju osjećaje svoga srca sakriti i pred drugima, a kamo li pred osobom koju se ljubi. To je jedva moguće. Jer takva je muška narav. I Katica je s njim u razgovoru opažala, da mu iz očiju viri neki čudni sjaj, sjaj koji ona do tada nije poznavala. Ništa joj posebno nije ni govorio, ni činio, ali je i u sebi osjećala nešto, što do tad nije imala. Počela ga se nekako strašiti. Izbjegavala je da s njim bude duže na samo. A ipak je rado s njim govorila i čavrljala. Nije to odmah shvaćala. Shvatila je jedno veče, kad je sama sjedila u sobi i razmišljala o sebi i Lajči. Prestrašeno je opazila, da ona neprestano traži zgodu kako će mladom gazdi nečim ugoditi, kako će mu

čime kako iznenađenje prirediti, ili mu kaku šalu dobaciti, ili da barem njega vidi i čuje koju njegovu riječ.

A teta Ruža?

Ni teta Ruža nije bila žena koja bi znala samo o dudlama i cuclama pričati. I ona je jednom proživljavala istu tajanstvenu igru srca. Primjećivala je, da tu nisu posve čisti računi. Ili barem da bi moglo doći do nečeg što ona ne bi željela. Nije joj bilo jasno, kako su njih dvoje već daleko došli. To je tek htjela doznati. Pa ih je stoga uhodila. I tako, dok je Lajčo mislio, da o tom niko niti ne sanja, njega su u stopu pratila već ne samo dva, nego već četiri ženska oka. Taka njuškala, kakim je i u tmastoj noći teško umaći, a kamo li u kući gdje se svaki mig vidi i svaki šušanj čuje. Teta Ruža je samo tražila zgodnu priliku. Pa naskoro ju je i dobila.

Vidjela ih je jedno veče gdje dugo stoje sami. Stajali su naslonjeni na kraju šljivika. Lajčo je bio naslonjen na ogradu, a Katica je pred njim stajala i tek od vremena na vrijeme dizala oči. O čemu su tako dugo razgovarali? To ona ne zna. Ta mladi imaju uvijek na hiljadu stvari, o kojima mogu jedino međusobom raspravljati. Ona nije znala o čemu tako dugo govore, ali joj je bilo jasno, da tako dugo govore samo zato, što žele biti dugo sami zajedno. Promatrala ih je. Bila je znatiželjna o čem govore, ali ih nije bunila. Mogla je viknuti bilo Lajču, bilo Katicu, ne bi to bilo upadno. No ona to nije htjela. Pustila ih je. Vidjela je kako Milkov strpljivo leži kraj Katicinih nogu. Jedino bi joj on mogao otkriti tajnu. No Milkov sve da je to i mogao nikad ne bi htio otkriti ono što njegova mlada gazdarica ne bi željela. Njih pak nije htjela pitati.

Tek par dana kasnije rekla je kao tobože slučajno Lajči, da joj je Katica kazala, da želi otići sa njihovog salaša, pa da moli da nađu drugu.

— Uostalom možda bi to bilo i dobro! — završila je teta Ruža.

— Kako to mislite, nane? — pogleda je Lajčo neugodno iznenađen. Pa meni nije ništa kazala! Zar Vam možda nije po volji? Uvijek ste je hvalili...

— Meni je ona kao djevojka po volji. Postala mi je prava desna ruka. Bit će mi sad teško bez nje. Nego to ona sama želi. Jutros mi rekla.

— Alí zašto bi htjela otići? Zar joj se kod nas ne sviđa? Ja joj nisam ništa krivo načinio...

Lajčo je bio nesmotren. Nije ni čudo. Najmanje je očekivao to, da će Katica sa njihovog salaša otići. Bio mu je to nenadani udarac. Pa se izdao. Nije znao sakriti svoj nemir. Mama je to odmah zapazila. Ta jedva je moguće da dijete majci u kojoj većoj stvari slaže, a da majka ne primjeti da nešto nije u redu. Gledati pak majci u oči i lagati, pa to je skoro nemoguće, a da se ne izdamo. To jedva uspijevaju i najveći okorjeli zločinci. Teško je pred rođenom majkom svoje osjećaje kriti. Dok smo maleni bili, bili smo previše iskreni prema njoj. Ona nam stoga i mnogo godina kasnije znade na licu pročitati i najmanji nemirni trzaj srca. Zapazila je i teta Ruža na Lajči ono, što bi on jedva priznao pa sve da ga je izravno i upitala. Zato ga prereže:

— Lajčo, smijem li te nešto pitati?

Lajčo je pogleda. Već mu je to pitanje bilo teško.

— Zašto ne, nane? — odgovori nesigurno.

— A hoćeš li mi iskreno odgovoriti?

Lajčo je spustio oči i tiho odgovorio:

— Vi znadete, da od Vas ništa ne krijem...

Izgledao je, kao da se strašio daljnjih pitanja. Kao da je osjećao da je previše obećao. A i teta Ruža je spustila oči i neko se vrijeme igrala prstima okrajkom svoje crne pregače. Kao da se i ona nećkala bi li dalje. Ili nije znala gdje bi načela. Upita ipak:

— Lajčo, kad bi ti htio, i s kim bi ti htio na vjenčanje?

Lajčo je pogleda. Htio se uvjeriti, je li dobro razumio.

Teta Ruža mu nije dala trepnuti. Gledala ga je. Sin i majka su jedno drugom iz očiju htjeli šutke pročitati misli.

Oboje šute.

Čini se da je Lajčo ipak shvatio kud mama cilja, jer je spustio glavu ne odgovorivši ni „a" ni „be". Neko su vrijeme tako šutili i gledali u zemlju pred sebe. Majka čekala odgovor, a Lajčo valjda želio da se preko tog nezgodnog pitanja mukom pređe. Nije, da je Lajči bilo o tom pitanju s majkom neugodno razgovarati. Ta stoput su njih dvoje već o tom istom pitanju govorili. A i s kim će drugim, ako ne s mamom? A nije ni da se još ne bi htio ženiti. I sam je tu stvar već nekoliko puta požurivao. I godine su već davno tu. Naskoro će već i tridesetu doseći. No otac uvijek odbija. Nešto čeka i veli, da će već i on sam reći kad za to bude stiglo vrijeme. Sve je dakle u redu. I majčino je pitanje na mjestu. Nego, eto, sad kao da je Lajčo najednom želio da to pitanje ostane za kasnije. Ni sam nije bio načistu zašto, ali rekao nije ništa. Šutio je.

— Sinoć mi je — počne opet teta Ruža — baćo govorio o Jelici Gorićevoj sa Bikova. Poznaš je. Kumovi smo neki. Rodovi, što li. Ni sama ne znam pravo.

Pa ih otac jesenas pozvao. Bili su tu. Jelica će ovog ljeta navršiti sedamnaestu godinu. A jedinica je. Imaju 327 lanaca. To mi je otac sinoć govorio.

Teta Ruža je ponovo ušutila. Lajčo još uvijek nije dizao glave. Lupao je štapićem sad po vrhu jednog, sad po vrhu drugog opanka. Naslonjen na laktove o koljena sjedio je pred kućom i buljio zemlju. Mislio je. Sve je čuo što mama kaže. Sve je razumio. Mislio je. Ta toga se on uvijek bojao. Otac će imati svojih računa. A ipak se ovakom poslu nije nadao.

— Ta valjda me ne mislite okovati s tim djetetom? — upita konačno Lajčo jedva sakrivajući drhtaj u glasu. Meni je dvadeset devet. Kud bismo nas dvoje pristali? Dobro, dobro, zemlja. To je istina lijep komad. Ama, molim Vas, nane, nas dvoje pristajemo jedno uz drugo ko trska uz hrast. Nit trska može zadržati hrast da ne padne, nit se uz nju može privezati kao stup hrast, a da trska ne bude smrvljena...

— Ja nisam kazala ono što ja jesapim. Kažem ti samo što mi je sinoć baćo govorio. On to kani.

Lajčo nije više ništa rekao.

Ustao je. Protegao se. Neko je vrijeme kao oparen vrelom vodom šetao oko kuće bez ikakog cilja. Zabo vile u slamu. Zatvorio na svinjcu vrata, i ako nije znao zašto. Zatim je otkinuo rascvjetanu granu jabuke. Zapeo nogom o drveni čanak iz kojeg je pilež vodu pila, prevrnuo ga i skoro pao. A onda je ušao u staju. Iz nje je izlazila Katica. Oboje su se susretu iznenadili. Oboje smeli. I oboje zastali. No nijedno nije ništa kazalo. Lajčo je ušao u staju, odvezao svog Bijelca, sjeo na njega i otišao. Nikom nije kazao kud će. Ni sam nije znao. Otišao je tek da ne bude kod — kuće.

*

Te je noći Lajčo spavao na drugom salašu. Ili bolje reći samo je došao onako kasno na večer, da ondje spava. Ali se samo pružio, pa opet odmah ustao i opet uzjašio i otišao dalje. Spavao je sa pastirima u njihovoj kolibi.

Bila je lijepa vedra zvjezdana noć. Pastirima se nije spavalo. Pogotovo ne sad, kad im je gazda u društvu. Ispruženi na svojim sivo žutim nepromočivim surkama pričali su do u kasnu noć. Lajčo je malo govorio. Na pitanja je odgovarao kratko i bez prave veze. Vidjelo se, da su mu misli negdje drugdje. Žalio je što i on nije sin siromašnih roditelja, što nije pastir, pa da može izabrati sebi životnu družicu bez ikakvih računa. Tad bi znao, da i ona koja za njeg polazi, polazi samo zato jer ga voli. A on se ženi s ovom jer ona ima najviše zemlje. A i ona za njeg polazi samo zato, jer je on najbogatiji. Njegovo srce na drugu misli, a ko zna na koga misli Jelica. Na koncu su i pastiri ušutili. On to nije ni primjetio, toliko se bio udubio u svoje misli. A kad se trgao, rekao je da bi želio čuti frulu.

Martinu to nije trebalo dvaput kazati. Posegao je rukom i izvukao iz nutarnjeg džepa. Uvijek mu je ona pri ruci. Par neodređenih ćarlikanja, a zatim se u noćnoj tišini po zraku iznad Paprenjače razvijalo skladno mijenjanje pravilnih zvukova. Uz tu se svirku nije moglo pjevati. To ni nije bila pjesma. To je bilo izvijanje srca. Punoga srca. Iskrenog srca. Srca koje nije pronicalo u srce mladog gospodara, ali koje je osjećalo da u njemu nešto vrije. A Martin je bio ljubimče Lajčino. Jezik se te fruline svirke nikad neće moći jezikom izraziti. Svi su ležali i šutili. Svaki je bio zabavljen svojim mislima, svojim osjećajima i svojim srcem. Cvrčak se više nije čuo. Umuknuo je. Iz

straha od svirke ili od ugodnosti? Svejedno. Tek ušutio je. Nije se čuo pjev ptica. Nije li ih ni bilo u blizini ili su zbunjeno drhtale na novi glas? Svejedno. Tek nije ih se čulo. Blejanje se ovaca, koje su okolo ležale, nije čulo. Sad je njihov pastir Martin svirao. One su poznavale frulu svoga gospodara. Stoput su je slušale. Martin nije prestajao. Bila je mjesečina, ali niko u nikog nije pogledao. I Martin je svirao ne pitajući što da svira. Osjećao je da se u srcu mladog gospodara odvija neka bura i svirao je sve tužnije i tužnije. Svi su bili jedno uho. Ili bolje reći niko nije bio svijestan svirke, tek su svi osjećali da se u njima nešto zbiva.

I Lajčo je šutio. Svi su bili gotovo nepomični. Lajčo je kroz melodiju, koja je do njeg dopirala, razgovarao sam sa sobom. Zašto je i naišao u životu na Katicu? Zašto ga Katica toliko privlači? Zašto je ona tako mila? Zašto tako lijepa? I zašto — siromašna, ili zašto je on imućan?!... A ona sirota niti ne misli koliko ja radi nje trpim... Da joj kažem? Bilo bi mi možda lakše. Ali zar da još i nju učinim nesretnom...!?

Čim je prvi, još nevidljivi, sunčani trak probio noćni sumrak, Lajčo je već sjedio na Bijelcu i nekamo išao. Kuda? Lajčo nije na to mislio. Išao je, i to je dovoljno. Bijelac je nogama mlatio obilnu rosu, a Lajčo je sjedio na njemu i popustivši mu kajase pustio je neka ga nosi kuda hoće. A Bijelac je išao od imanja do imanja, ulazio i u salaš. Onamo kud je Lajčo običavao svraćati. Lajčo mu nije određivao put. No nigdje nije ništa zapovjedao. Nigdje se nije zadržavao. Došao bi, okretao se i opet dalje. Promrsio bi tek nekoliko najnužnijih riječi. Toga se dana s ocem sreo nekoliko puta na raznim mjestima. A nije ga tražio.

Naprotiv, izbjegavao ga je. Otac je zapažao da se Lajčo sili, da s njim progovori. Govorio je i odgovarao, ali se vidjelo, da su mu misli negdje daleko od razgovora.

— Da nisi bolestan? — upita ga gazda Nikola.

— Sve mi se nešto muti u glavi! — reče Lajčo i ode dalje.

*

Ni druge ni treće noći nije Lajčo došao na konak u Masnu Ćošu. Po sebi to ne bi bilo ništa čudo, jer je on to i nekad prije znao činiti. Napose u vrijeme velikih poslova. Spavao je bilo gdje. Ali od kako je Katica u Masnoj Ćoši jedva da se to i jednom dogodilo. A sad najednom izostaje, premda za to ne bi imao razloga. Nema toliko posla. Teta Ruža je to dobro shvaćala. Razmišljala je o tom. Čak se i prestrašila onog svog razgovora sa sinom. Pokajala se što je i Katici dopustila da ode. Možda bi se to sve lijepo polako dalo izgladiti.

Trećeg dana je Lajčo naišao na Katicu gdje na jednoj njivi ide za plugom iza oca i sije kukuruz. Išla je brazdom bosa i gledajući u zemlju preda se, vadila je po nekoliko zrnadi iz privezane oko pojasa pregače, pravilno koračala, gazila petom, zastajala, spuštala u nastalu udubinu zrnad i opet zakoračila.

Lajčo se iznenadio. On nije znao što se u Masnoj Ćoši iza njega dogodilo. Prišao joj.

— Otkud ti, Katice, ovdje? — upita je zaustavljajući konja na oranju.

Djevojka ga je još iz daleka opazila, ali je još više spustila glavu i radila svoj posao. Pričinjala se, kao da ga ne vidi. A srce joj je užasno lupalo. Nije ni zapažala kako sve zrnje prosiplje izvan načinjenih udubina. Kad je osjetila, da joj se približava preko

oranja, nije ga još vidjela ali je drhtala. Kad mu je čula glas, udrvenila se i gorila u licu. Tek napola dižući oči, kao veliki krivac, jedva čujno procijedi:

— Od jučer...

— Kako, zar više nisi na salašu?

— Ne...

— Pa zašto?

Katica se igrala zrnjem kukuruza u pregači. Šutila je i prstima bose noge runila grumen zemlje po presječenoj glisti. Nije odgovorila ništa. A da je Lajčo mogao zaviriti ispod njenih spuštenih očnih kapaka, vidio bi ondje razliveno more.

I samom se Lajči zadnje pitanje učinilo glupim. Nije imalo nikaka smisla. Ta mama mu je jasno rekla, da Katica odlazi. Nije, doduše jasno rekla i zašto. No zar mu je bilo potrebno jasnije reći nego mu je rekla? I on je šutio.

Katicin je otac krenuo opet konje. Lajčo je potegao uzde i otišao dalje.

*

Ni te se noći nije vratio na glavni salaš.

Kad ga je pak oko podne slijedećeg dana sreo gazda Nikola, rekao mu je da pred veče navrati u Masnu Ćošu, jer da sutra kane u Suboticu. Trebat će nabaviti nekoliko teladi. Lajči sune glavom misao da bi možda već sutra i on u Subotici na Bikovu trebao biti dvonožno tele s kojim će otac pokušati napraviti trgovinu. Ocu je odgovorio samo kratko: „Dobro. Bit ću na večer!" — i opet otišao dalje.

I tog je cijelog dana besciljno lutao. Konačno se zaputio niz uvalu uz trsku i visoki šaš. Tu je negdje privezao konja uz krošnjatu vrbu, čije je deblo sve do zemlje obraslo gustim sitnim mrkim korijenjem.

Znak da je često tu voda visoko. Pružio se na gustu sočnu travu i tako ležao na leđima. Bijelac je lakomo čupao svježu travu. A gazda mu podvinutim rukama pod glavom ležao držeći travčicino stabalce u zubima i — mislio svoje misli.

Što je mislio?

Ništa on nije imao protiv Jelice. Ta ni ne pozna je dobro. Svega ju je jednom u životu vidio. Čini mu se još pravo pravcato dijete. Uz to — koliko je se sjeća — onako blijeda i slaba, teško da je i zdrava. Preko tri stotine lanaca... Tu je Lajčin mozak navikao na vječno sanjarenje o povećanju imanja, stao... A Katica — ništa. Radnica na njegovom imanju!... Tri stotine lanaca... I njegova sva očevina. Nečuveno bogatsvo. Na daleko bi se o tom govorilo... Ali, kada je niti ne poznam. Niti ona mene. Kako će to izgledati?! Evo: sastali smo se, da se sastanemo! — glupost, smiješno. Kupiti mačka u džaku. Ali Katica baš ništa!!! Katica... zdrava, lijepa — ljubav... Ah zašto je siromašna?!! — ote se gorki uzdah Lajči skoro glasno, da je Bijelac prestao žvakati i naćulio uši, što mu to gospodar veli. I zašto je Bog dopustio, da i siromašni mogu biti lijepi, a i bogati ružni? Katica ima malo, ali ono što ona ima, to niko drugi nema, i to je zaista njezino. A ono što Jelica ima — zemlju — to i drugi imaju, i to zapravo ni nije njezino. I na koncu makar Jelica koliko nosila, niti je on june, niti ona junica, pa da im se stavi ulare oko vrata i vodi pred oltar. Radi se o ženidbi. A tu se ne može pogledati u zube i noge, udariti dlanom o dlan i pogodba je gotova. Tu treba cijelog života iz jednog lonca jesti i na jednom krevetu spavati...

...Katica... Razvijena. Rumena. Vesela. Ugodna. On zapravo ni ne zna što mu se to na njoj najviše

sviđa. Ali, eto, taka kao Katica, taka bi morala biti i njegova žena. I da je Jelica ko Katica, on ne bi mario da vjenčanje bude makar i odmah sutra...

...Jelica... Jelica... Ali gdje je otac baš na nju natrapao? Da je kaka, koja bi se makar i približno mogla staviti uz bok Katici, još bi i pregorio. (Lajčo tu nije bio svijestan, da mu je ta misao zapravo značila: onda bi 300 lanaca nadomjestili ostalo). Ali ovo ipak ne ide. Prevelika je razlika. Postaviti uvelu koprivu kraj svježe uzbrane ruže!!! Ta ni dijete od tri mjeseca ne će za koprivom poseći...

...A Katicu su već uklonili. Da ne smeta. Bilo mu je jasno. Kamen se sa staze uklanja, ne samo kad si se o njeg već potepao, nego i prije. Čim si ga zapazio. Svakako je mama već i ocu pričala. Sigurno je već sve o svatovima sa Jelicom utanačeno. Mene će tek samo pozvati u moje svatove. Ko debelog kuma na svatovsku večeru. Jer bez mene ipak nema svatova. Ali ne. Nije to mama kazala. Poznam je. Možda je to baćo od drugih doznao? Ali šta je uopće imao doznati? Ta ja sa Katicom ni nemam ništa. Ona mi se samo sviđa. Volim je vidjeti u našoj kući. Volim kad ona kuha. Volim kad ona pjeva. Volim promatrati njen hod. To je, eto, sve. Ništa drugo nema. Zašto bi je trebalo udaljiti sa salaša? Zato što će onamo doći Jelica? Na koncu konca pa Katica je i bila i jeste samo obična radnica u kući! Imanje su joj deset prstiju, a Jelicino 300 lanaca. Zašto se boje Katice? Ili zar i oni uviđaju, da Katica ipak više vrijedi, pa se boje?... Ali, zar zbilja nema među nama ništa? Ništa?... Baš posve ništa...?

*

Lajčo je onomadne otišao iz Masne Ćoše i naglo i upadno. A nikom nije kazao ni zašto, ni kuda. Majci

na postavljeno pitanje: s kim i kad želi pred oltar, nije odgovorio. Ali teta Ruži ni nije trebalo ništa tumačiti. Njegova šutnja, njegovo držanje, i zatim njegov nagli odlazak i previše joj je jasno kazao što Lajčo misli o Jelici, a što o Katici. Nije bila načisto, kako je daleko Lajčo otišao sa Katicom, ali je predosjećala nezgodan razvoj. Bojala se bure. Poznavala je svog Nikolu. Od te ženidbe ne će nikad biti ništa. Ni ona ne bi pristala za Katicu. Zar da joj radnica bude snaja? Sav bi joj se svijet rugao. Kud bi pristala s njom? Kad bi se pojavila s njom u crkvi prstom bi za njima pokazivali. Ali ona se to Nikoli ne usuđuje ni spomenuti. Kuću bi zapalio od vike i galame. I da stvar rasplete, dok se još ni nije posve uplela, mislila je, najbolje će biti, da Katicu čim prije udalji ispred Lajčinih očiju. Cura je i previše naočna i jedra. Moglo bi još doći i do nesreće. A sirotu curu prevariti i upropastiti, to ne bi bilo za blagoslov. To se ne smije dogoditi.

Uz to joj i sama Katica tjerala vodu na mlin. Ona joj je prva spomenula da želi otići sa salaša. Neka nađu drugu na njeno mjesto. Rekla joj je to Katica prije nego je teta Ruža i dospjela da joj ona što kaže. A želi čim prije otići. Ako je moguće, volila bi odmah sutra. Ovdje se, kaže, vrlo dobro osjeća. Sa svima je zadovoljna. I žao joj je otići. I teško joj je i na samu pomisao da više ne će tu biti. Ali misli, da će tako biti bolje. Teta Ruža je upita za razlog. No djevojka je mesto odgovora briznula u gorki plač.

Tu se nije imalo što dalje misliti.

I kad se gazda Nikola to veče vratio kući, teta Ruža mu iza večere spomene, da Katica želi otići sa

njihovog salaša. Začudio se čovjek. Kako? Pa svaka ovamo želi. Ona je prva koja bježi. Da joj se nije što dogodilo? Zar joj se žega i blato više sviđa nego naš bijeli salaš?

— Tu mora da nije sve u redu. Ja sam sa curom bio vrlo zadovoljan. A mislim i Lajčo. Ili imaš možda ti nešto protiv nje?

— Meni se dopada baš kao i tebi. Nego mislim, da će ipak biti bolje da čim prije ode. Ima tu jedna stvar radi koje mislim, da će tako biti najbolje.

— Ha, na koncu kako hoćeš. To su tvoje stvari. Samo mi nemoj dovesti koju, koja će mi svojim bagavim nogama dvor pred sobom mesti. A bilo bi ipak dobro da malo pričeka. Recimo do jeseni. Dok ne dođe Jelica. Katica pozna našu kuću, a i stvorena je zato, da u ovoj kući učini svakoga sretnim. A i dobro je, da mlado čeljade imade u kući nekoga, ko će ga razumjeti. Ove ćemo ga jeseni svakako oženiti. Nek se dotle strpi. Pa kad se Jelica tu kod nas malo svikne, ako joj se baš toliko ide, onda nek ide. Mora da je i ona našla kakog dragana.

— Nikola, ja bih ipak želila da Katica već sutra ode. Čemu zadržavati čeljade u kući kad ono želi ići? Od onog što se preko volje radi redovito ima najviše samo štete.

— Ma nije joj valjda vatra pod nogama. Ipak to ne razumijem. Šta je toj curi najedamput? Gdje je? Ded je vikni, da vidim šta je? Ne volim, da su mi ljudi nezadovoljni. Da mi iza leđiju mrmljaju. To se dalje širi ko po njivi zavaljeni korov. Treba ga odmah do korijena isčupati. Vikni je!

— Ostavi je. Malo prije sam s njom govorila. Plače. Možeš kasnije. Sutra.

•

Katica je onu noć poslije razgovora s Lajčom u vrhu šljivika, probdjela. Bila je vrlo uznemirena. San joj nikako nije dolazio na oči. Lajčo joj neprestano sjedio u glavi. Vrtila se po krevetu. Okretala se. Ustajala. Stiskala oči. Šetala. Opet legala. Ali sna nije bilo pa nije, U glavi joj ko u mlinu zujalo.

Zamišljala se kao gazdarica. Na mjesto teta Ruže. Kraj Lajče. Ne će morati raditi na polju. Bit će gazdarica. Zvat će je svi „mlada gazdarica". Ona će zapovijedati. U crkvi će sjediti u prvoj klupi. Uz Lajču će pristajati kao ruzmarin na kumovim prsima. Pravila je nacrte kako bi cio salaš po svom preuredila. Slamu bi stavila između staje i svinjca. I kokošinjac bi premjestila. Sve joj se pričinjalo kitnjasto i ružičasto. S tom je mišlju konačno skrhana i zaspala. Bilo je to već nekako pred zoru. Čula je još i drugo kukurijekanje pijetlova. A tad je zaspala. O Lajči je sanjala. I o sebi. Sjedi ona s Lajčom navrh tornja subotičke crkve. A crkva pod njima ide i idu na vjenčanje. Najednom se od nečeg trgla. Crkva se zaljuljala. Ona krikne i da će se prihvatiti za Lajču, ali Lajče nema. Ona ljosne o zemlju. I — svijet se sjatio i — pljuje na nju. Na nju besramnicu, kud se uzvišala čak na vrh tornja.

Probudila se. Bila je sva oznojena.

Glava joj je užasno bolila.

Prisluškivala je. Ništa se nije čulo. Srce je prestrašeno kucalo. Nije smjela otvoriti oči. Ni micala se nije. I dah je prigušila. Ništa se nije čulo. Ni najmanji šum. Čuje kako Milkov pred vratima reži. Napne uši. Jest Milkov je, pozna ga. Opipa kraj sebe. Zid. Dobro je. Otvori oči. U svojoj je sobi. Pokrivač je pao s nje i ležao je na zemlji.

Opet se javile sinoćne misli.

Dolazilo je u pamet sve što je u zadnje vrijeme mislila i činila. Pričinjalo joj se, da je i ćoravi ćuran morao opaziti kako ona za Lajčom trči. Lajčo joj nije nikad rekao. Jako je dobar s njom, ali on je sa svima isto tako dobar. Njega svi vole. Zar ona može išta od njega posebno očekivati? Stidila se sebe i svog ponašanja. Što on o meni misli? Sigurno sam mu se već na vrh glave popela. Neprestano sam oko njega trčkarala: Lajčo! Lajčo! Lajčo! Dobro da me još nisu odvijali odavdje. A zar je moguće, da teta Ruža nije ništa opazila? Nikad nije ništa spočitavala. Ali sad se Katici teta Ružino držanje i ponašanje sasvim drukčijim pričinjalo. Sad je u svakom pokretu, u svakom pogledu, u svakoj riječi vidjela ukor.

Katica se ponovo znojila.

Kako sam bila blesava.

Katica je plakala. Plakala je radi svog dosadašnjeg ponašanja. Plakala je što je osjećala, da nakon svega mora čim prije odavdje pobjeći. Ali osjećala je, da je to sad još jedino pošteno što može načiniti. Ne bi joj obraz mogao podnijeti da i dalje tu bude. Plakala je, što je ona tek sirota radnica. Plakala je, što je osjećala da mora kidati sve niti lijepoga sna. Plakala je, jer je morala srcu reći: kuš! Ona je tek sad vidjela, koliko ona Lajču voli. Da ona njega drukčije voli nego druge momke. Voli ga onako, kako još nikada nikog nije volila. Zato što dalje od njega. Što prije.

Otići će! To je odlučila kad je ustajala iz kreveta. A to ju je boljelo. Zato je plakala. Već je četvrti put umivala oči, da sakrije plač. Ali suze su uvijek iznova i iznova zalijevale lice.

Slomila je i svoju volju i svoje srce i svoj jezik kad je u jutro srela teta Ružu i kazala joj, da

želi otići. A tad nije mogla dalje. To je još i izgovorila nekako. A onda je briznula u plač i pobjegla. Cio dan nije ništa okusila.

•

Lajčo je, kako je i obećao ocu, došao pred večer u Masnu Ćošu.

Večerali su pod vedrim nebom. Njih troje sami. Teta Ruža, gazda Nikola i on. Iza večere ih gazda Nikola pozove u sobu. Ne moraju — rekao je — svi vrapci čuti o čemu se radi. A kad se stvar svrši, onda mogu upravo baš i oni po svim krovovima do mile volje o tom čiučikati.

— Lajčo — počeo je gazda Nikola namještajući se na klupi u pročelju — ti si i sam već davno spominjao ženidbu. A zbilja i vrijeme je. Godine prolaze. Čovjek se mijenja. Treba i na to misliti. I ja davno o tom mislim. Samo nije lako naći odgovarajućeg para. I misleći sve sam u jednu smislio. Mislim da će se teško naći bolja od Jelice Gorićeve. Govorio sam joj s babom. On ne mari. Još smo o Marindanu ugovorili, da ćemo mu nas troje sutra u goste. Pa mogu odmah biti i zaruke. Čemu odlagati? Što se mene tiče, ja ne branim da svatovi budu, eto, čim se ovrši. Svakako prije Svih Svetih. Čim malo posao odahne. Što veliš, Lajčo o tom?

Lajčo prvo nije ništa odgovorio. Bio je izvaljen na klupi o naslonjač. Obadvije mu ruke bile u džepovima od hlača. Gledao je u gornji lijevi ćošak sobe.

Tajac.

Teta Ruža je drhtala.

Lajčo se namjesti na klupi i počne:

— I ja sam, baćo, za ženidbu. Samo ne znam, ta mi se drugarica nekako slabo sviđa. Doduše, treba

kazati istinu, slabo je i poznam. Svega sam je jednom vidio. Nego samo, za Boga milog, baćo, pa to je dijete. Nije da bi mi mogla baš kćer biti, ali skoro pa tako nekako. Kud ću ja s njom! Ni u kolo, ni pred svijet. A čini mi se da ni zdrava nije. Ja ipak ne kažem: Ne ću. Vi dobro znadete, da sam svaku Vašu poštivao kao Božju. Nego, eto, ipak će trebati da i ja o tom razmislim. A prije svega trebat će se raspitati kako stoji s njenim zdravljem.

— Što se zdravlja tiče, izgleda da imaš pravo. Na to sam i ja mislio. Zato mi se i žuri. Ko zna. To su Božje tajne. Može se još i ozbiljno razboliti. I u krevet leći. A onda smo obrali bostan.

— Ma dobro, baćo. Ja Vas ne razumijem. Pa kud ćemo s bolesnim čeljadetom? Kud li ću ja s njom od vjenčanja pa do smrti?

— Ta ja, da ti pravo kažem, mislim da Jelica ne će dugo. Baš zato i velim da treba požuriti. Već ja nekoliko godina o tom mislim i nad tim štrepim. Čekao sam da samo barem nešto do godina dođe.

— Ali, ako mi već nakon par godina zbilja umre? — upita Lajčo još uvijek ne shvaćajući kud to otac cilja.

— Zato se upravo i treba požuriti. Treba čim prije misliti na dijete. A kad je jednom dijete tu, onda je i zemlja tu. Ona je jedinica.

— Ali ako umre? — opet će Lajčo.

— Ma ti, Lajčo, danas tako teško shvaćaš. Kao da si cijelog vijeka u zapećku samo krompire gulio. Ako umre, pa ako umre. Pa o tom se radi, da ne umre prije nego li nam dijete dade. A kad je dijete tu, i zemlja je tu. A Jelica onda — hja, pa mi joj ne možemo produžiti život ako to i Gospod Bog na nebu ne će.

Lajčo je dobro poznavao oca. A sad je i jasno čuo. Na tom on nacrtu već godinama radi. Tu kost on već nekoliko godina globa. To nije mušica, koja mu je u ćupu slučajno uletila, pa ne zna van. Tu se čašu mora ispiti. Od tog će ga nauma biti teže odvratiti nego li lišće da s jeseni ne požuti i ne opadne. Trebat će mnogo posla i mnogo — vremena.

Razišli su se ne riješivši ništa. Odnosno Lajčo je odlučio da tu očevu osnovu pokuša porušiti, a gazda Nikola, i ako je vidio da će s Lajčom biti malo okapanja, tim je više bio uvjeren da se to mora baš tako načiniti kako on želi i hoće. Ove će jeseni Jelica biti u kući. Lajčo mu nikad nije ništa križao, ne će ni sad. Malo se uzjogunio, a kasnije će i sam reći: Pa dobro! Pogotovo kad gazda Nikola zna što za Lajču 300 lanaca zemlje znači. Za zemlju bi i zadnju košulju prodao sa sebe, a kamo li se ne bi s Jelicom svezao. A to je važno. To će Lajču i pobijediti.

Za cijelog razgovora teta Ruža nije kazala ni jednu jedinu riječ. To je njen stari običaj. Kad muškarci razgovaraju o važnim stvarima, onda ona šuti. Tu je, ali ne govori. Samo sluša. A tek kasnije ona učini svoje. Kad se raziđu. Kad se sve stiša. Tad se ona kao kradom sjena privuče jednom, pa drugom. I uvijek sve lijepo izgladi. I sad je već mislila što će i kako će s Lajčom, što li i kako li s čovjekom. Vidjela je: stvar je ozbiljna.

*

I teta Ruža i gazda Nikola su još neko vrijeme sjedili iza Lajčinog odlaska i razgovarali o toj ženidbi. Teta Ruža je kušala izravnati muževljeve nakane sa sinovljevim željama. No slabo joj ovajput polazilo za rukom.

— Ljubav? Glupost! — govorio je gazda Nikola. To su ženske mušice. Kaka mi je to bila ljubav kad smo se nas dvoje uzimali? Ti si gledala koji je momak najbogatiji, a ja koja djevojka. I kad smo doznali jedno za drugo, onda smo se „zaljubili". Tako će i Lajčo s Jelicom.

Tako je tumačio gazda Nikola teta Ruži, koja je pored sličnih računa s mužem, imala u zalihi još i nešto osjećaja. Znanala je koliko je baš ona prepatila kraj Nikole radi te zemlje, dok joj otac nije predao njen dio. Zar da sad još jedno čeljade isto podnese? Jer i u Lajči teče očeva krv. Ne posve čista. Ali slična. Gotovo ista. Tek nešto slabo s njenom razblažena. Ali još uvijek dovoljno jaka da opije razum. A što je pri tom najgore, Lajčo imade također srce. On pored računa i osjeća. Zapazila je to ona još davno. A najjasnija joj je potvrda baš u tome što se, eto, mogao čak do Katice sniziti. Ni ona ne će dopustiti da joj Katica bude snaja. To nikada. To nipošto. Onda radije i bolesnu Jelicu. Ali opet ni Jelicu ne. Bolesno čeljade u kući. Bolesno cio život. Ili još gore: ni bolesno, ni zdravo, nego cmizdravo. I da Lajčo, njen Lajčo, bude cio život uz nju vezan? To ipak sinu ne želi.

Ipak se nije usudila Nikoli ni spomenuti za Katicu. Kušala ga je samo okolišajući odvratiti od nauma sa Jelicom. Ne bi li ipak bilo pametnije naći zdravo čeljade pa makar i sa nešto manje zemlje? A onda treba misliti i na Lajčino srce — rekla je teta Ruža.

— Ajde, molim te, mani se besposlice. Lajčo je zaljubljen u jutra i livade, a ne u ženske uši, kako vi to suknje sanjate. Kao da smo mi muškarci željni lizati vaše noseve.

Teta Ruža nije baš ništa uspjela.

Lajčo je ipak bio bolje sreće. Pošao je sutradan s ocem k Jelici, ali o zarukama ovajput nije bilo ni spomena. Niti uopće o prosidbi. Išao je tek da bolje upozna Jelicu. Da je vidi. Da s njom progovori koju riječ. A i stari je bio s tim sporazuman. Njemu se, doduše, žuri, ali, eto, na koncu konca ima Lajčo i pravo. Nek djevojku upozna. Poznanstvo je pola ljubavi. I kad već Ruža neprestano drombulja o nekom Mandićevom srcu, koje da i u Lajči kuca, eto mu onda prilike pa nek kuca. Nek se ugrije. Uostalom cura je još i mlada. Tek joj je sedamnaest godina. Razrast će se. A i bolest će tad lakše prevući. Dok samo prođe te opasne godine u kojima se čovjek razvija. Vidjet ćeš kaka će to biti ljepotica. Ko čelik. Kao i svi Gorićevi. Prava gora. Tako je govorio gazda Nikola Lajči na povratku, premda u to što je Lajči govorio nije ni sam vjerovao. Nego je naprotiv kad ju je sad vidio zaželio još žarče, da se sa ženidbom što manje odugovlači.

*

Gazda Nikola je volio, da njegovi ljudi imaju u njega povjerenja, pa da mu zemlju obrađuju s ljubavlju, razumijevanjem i privrženošću. Nije stoga nikad otezao ili škrtario u plaćanju radnicima. A nije se nikad ni previše s radnicima natezao o nadnice. Ljudi se u tom pogledu nisu mogli na njega ništa potužiti. Nikom nije otkidao od ustiju. „Nije to čovjek — znao bi reći — ko od svojih radnika odkida. Takav je čovjek ili običan razbojnik ili već propalica". Pa tako je i radio. Ali je zato i tjerao na posao. Oko mu svagdje bilo. I kad je bilo vrijeme poslu, kod njega se nije izležavalo. Pa ipak nikad na radnike nije vikao. Nikad se ni s jednim nije svađao. On je imao svoj posebni način kako je s lijenčinama

svršavao. Samo bi šutio i promatrao rad, a onda bi najednom zaustavio čovjeka u po otkosa ili u po brazde, izvadio novac, isplatio ga i poslao kući. I znalo se. Taj više ne će motikom na gazda Nikolinoj zemlji zakopati. I tu je onda bilo uzaludno svako moljakanje. Riječ nije povlačio. Tražio je svoje, ali je i davao svakom svoje. I ljudi su ga poštivali.

A volio je nekoliko puta godišnje skupiti svoje ljude na glavni salaš u Masnu Ćošu. Bilo je to redovito o njegovom imendanu. To je tad bilo neke vrsti zborovanje. Svi su tad oženjeni muškarci, koji kod njega rade, bili tu na okupu. Počastio bi ih obilnim ručkom. Zalio dobrom kapljicom. I onda s njima razgovarao. Pričali su. Pretresali minulu radnu godinu. Što bi trebalo popraviti, što nabaviti. Što nije bilo dobro. Što bi se moglo bolje. Kako krave, konji, ovce. Svako je tad iznosio slobodno svoje mišljenje i zapažanje. A mnogo očiju — govorio bi gazda Nikola — svakako više i bolje vide nego njegova dva. I slušao je. Razmišljao. I činio po savjetu.

Na teta Ružin se opet imendan skupile u Masnu Ćošu sve udate ženske. Počastila bi ih lijepim ručkom. Nazivala su to — ženski dan. Jer toga dana na cijelom imanju gazda Nikole ženskadija nije radila ništa što nije bilo nužno. To je bio ženski svetac. Baš kao i o svetom Nikoli muškarci.

Na Lajčin bi imendan došla na red sva djeca. To je bio dječji dan. I svako je dijete dobilo barem po neki dar od Lajče. Neko šešir, neko šareni nož, neko lijepu frulu, neko lutku, neko maramu, neko opet pregačicu. Za svakog se po nešto našlo. „Volim da mi je čeljad zadovoljna" — opetovao bi tad gazda Nikola po stotinu puta, očito i sam razdragan videći kako se djeca vesele dobijenom poklonu.

O svim se tim danima pričalo već i mnogo prije, a i mnogo kasnije. Ali je možda ipak najviše radosti donosila Velika Gospa. To je bio dan kad su svi momci i sve djevojke bili gazda Nikolini gosti. Za taj se dan već davno prije spremalo. O njem se na čitave mjesece unaprijed pričalo. O njem sanjalo. A tog je dana tu bio i gajdaš. Čak i po više gajdaša. Plesalo se cijelo poslije podne. A najveću je buru veselja izazvao uvijek baš gazda Nikola sam kad bi se i on uhvatio među mladež u kolo. Nije bio baš igrač od zanata. Nekako su mu noge slabo želju slijedile. Ali on je igrao onako po svom : skoči gore već ćeš i sam doći dolje! Samo što njemu nije bilo baš najlakše od zemlje se otisnuti. No išlo je kako je išlo, ali je išlo. Mlađarija se valjala od smijeha. A on bi sav oznojen govorio: „Volim da mi je čeljad zadovoljna"! Kolačića se toga dana pojelo na vagone Pet je žena neprestano samo to pripravljalo.

Tu se većinom i ženidbe sklapale. Ne da bi se tu vjenčavalo. Nego tu se upoznavalo i ugovaralo. Tu se oči prvíput zasvijetlile. Tu lica bolje mjerila. I tu se odlučivalo koja će s kim do jeseni pred oltar.

A Lajčo je naravno toga dana bio jednak svima. Govorili su mu „mladi gazda, mladi gazga", ali ga se potezalo jezikom i šalama baš kao i svakog drugog. A i on nije mario. Šta više i on je sam bio uvijek spreman na svaku vragoliju. Pa ako je trebalo teta Ružu privezati uz klupu, sa koje se cijelo poslije podne nije micala, on je bio taj koji je donosio uže. A ako je opet trebalo kojeg momka obući u ovčju kožu pa ga dovesti kao medvjeda, on je i za to bio spreman. Samo nek je veselje. On bi najglasnije vikao, videći da je vino pri kraju: „Gazda Nikola, eno će ti se bure rasušiti. Daj ga popari crvenikom"!

Tako je to išlo svake godine.

Međutim ove Velike Gospe Lajčo je neprestano bio natmuren. Gotovo je neprestano sjedio, a ako bi se i pomakao i nastojao da izigrava veseljaka kao nekada, slabo mu je to polazilo za rukom. I sam je to uviđao. A opazili su to i prisutni. I igrao je s ostalima, ali je prisutan bio samo tijelom. Duh mu je bio negdje drugdje.

Gdje?

Djelomice je znao. Kod Jelice. Jer i ona je bila tu. Ali djelomice ni sam nije znao gdje mu misli lutaju. Mislio je na Katicu. A ona nije tu bila. A trebala je i ona tu biti. Drugarica joj Janja veli, da je zdrava. Sinoć ju je vidjela. I jutros je s njom razgovarala. Zvala ju je no nije htjela doći. Nije kazala zašto. Lajči je dan bio predug. Htio je da ta vika čim prije prođe. Da se svijet raziđe.

Pred večer je mladež posjedala na kola i uz razdraganu pjesmu i svirku razišla se na razne strane po salašima. Lajčo je malo kasnije sjeo na konja i pošao prema Paprenjači. Što je htio ondje? Da nađe Katicu? Ne, nije to htio. Bar nije toga bio svijestan. A ipak je išao samo zato onamo jer je ona ondje bila. Da joj bude bliže. Srce ga onamo vuklo. On je radi nje onamo pošao, a da to ni znao nije.

*

U nedjelju iza Velike Gospe trebao je Lajčo obaviti zaruke s Jelicom. Dan prije toga na večer bio je kućni dogovor. Lajčo nije bio slabić. Bilo mu je doduše neugodno o tom govoriti jer je znao da će naići na tvrd, neprobojni zid u očevom mozgu. Ali je ipak pokušao.

— Baćo. Vi volite zemlju. I ja je volim. Vi želite našu zemlju povećati. I ja to želim. Vi želite

staru djedovinu opet u ruke dobiti. I ja to želim. Mi, dakle, isto hoćemo i isto želimo. Nas dvojica imamo isti cilj. I baš zato jer i ja kao i Vi želim, da naša imovina ne pređe nikad u tuđe ruke, baš Vam zato ovo govorim. Ja se bojim, da će moja ženidba s Jelicom biti ona lopata, koja će Lamićima iskopati grob. Našoj će se zemlji prikopčati Gorićeva, pa će onda zajedno i naša i njihova otići na bubanj.

— Ti, Lajčo — prekine ga gazda Nikola — kao da si za fiškala izučio. Tako pametno divaniš. A zašto sve to ne bi rekao jednostavno i jasno. Jer ja te baš ništa ne razumijem. Što kaniš kazati s tom dugačkom litanijom mudrosti? Kako će to propasti i naša i Gorićeva zemlja samo zato što će se ujediniti?

— Ne će propasti zato što će se zemlje ujediniti, nego zato što ćemo se ja i Jelica svezati. Vi ste i sami nedavno rekli, da se s tom ženidbom treba požuriti, jer je Jelica slaba. A što ako ona umre prije nego mi i imamo djece?

— Prije svega, ja sam tebi, Lajčo, već stoputa tumačio, da ja ne želim imati u kući pilića, nego samo jedno dijete. Ne želim zemlju skupiti zato da je ponovo još više raskomadam. Razumiješ li me? Dakle, ne djecu, nego dijete. A, drugo, ako ona umre baš tako brzo, pa onda nismo ništa izgubili. Oženit ćeš se drugiput. To je bar lako!

— To je svakako lakše reći nego izvršiti. Ali šta ćete Vi načiniti, ako Jelica ne umre odmah, a ne bude imala djece, ili ako to jedno dijete — kako Vi želite — umre istom onda kad ja više ne budem mogao imati djece? Što ćete onda načiniti? Čija će onda biti i Gorićeva i Lamićeva zemlja?

— Kažem ja da si ti, Lajčo, izučio čivutske škule. Nego sve je to što ti tu divaniš za mačke.

Kibi, da bi, pa to ti je. Ako bude ovo, ako bude ono. Pa opet ako ne bude ovo, ako ne bude ono. Okani se ti tog praznog divana. I pođimo mi sutra na Bikovo, da nas ne preteče ko, koji ne će toliko mudrovati kao ti.

— Znaju li Gorićevi, da ćemo mi sutra doći? — upita najednom odlučno Lajčo prekinuvši oca.

— I znaju i ne znaju. Kako se uzme. Zašto?

— Onda neka nas pričekaju još godinu dana. Sutra ne ćemo ići. Kad sam čekao dvadeset devet, dočekat ću i do tridesete godine. Želim vidjeti kaka će Jelica biti u osamnaestoj godini. A ako ko drugi nju želi imati odmah, prosto mu bilo. Bit ću mu djever, ako želi.

— Ti se, Lajčo, šališ? — upita otac preneražen ovom odlučnošću sina, jer je sad prviput u životu čuo, da mu Lajčo ovako odgovara.

— Nije mi ni na kraj pameti do šale. Stvar je i previše ozbiljna. Radi se o našoj krvi.

— Lajčo, meni se sve čini, da si ti danas ili na lijevu nogu ustao, ili nagazio na kaku vračku. Kako ti to govoriš: „Sutra ne ćemo ići?!" Pa valjda u ovoj kući odlučujem sa zadnjom riječju ja, a ne ti. I kad sam ja rekao da ćemo sutra ići, onda ćemo sutra i otići.

— Kasno je. Idemo spavati. Ljubim Vam ruke. Laku noć!

Pri tom je Lajčo ustao i sa tri koraka bio već na izlaznim vratima. Gazda Nikola je također ustao i gledao za njim zabezeknut. Ovo mu se još nikad nije dogodilo. Nije čovjek naprosto svojim ušima vjerovao. Ma kako to njegov Lajčo danas govori? I što mu je uopće u zadnje vrijeme? Kao da je čovjek, Bože m' prosti, šenuo pameću.

— Ma slušaj ti stara, — obrati se teta Ruži, koja je uznemirena sjedila i čekala kako će se završiti taj zategnuti razgovor — što je to s Lajčom? Već ga duže vrijeme promatram. Izgleda mi, kao da je bolestan, što li mu je. Sve nekud luta. Bježi od kuće. Po cijele dane obilazi imanjem, a ništa ne radi. Malo govori. Ne vidim ga ni da jede. Već ga dugo nisam vidio da se nasmijao. Obavlja poslove bez zamjerke, ali sve nekako bez prave volje. Kao da su mu misli uvijek negdje daleko. Nije on prije takav bio.

Teta Ruža je poznavala svog muža. Znala je: sad će biti najpametnije ako ga odvede u krevet. Nek se ispava i smiri. Kratko je stoga rekla:

— I ja ga već duže vrijeme pratim. Nešto nije u redu. Možda će biti bolje, da se stvar s Jelicom ne prenagli. Lagano. Da prvo vidimo o čemu se radi. I oštar se nož vremenom otupi, a kako ne bi čovječje srce. Hajdemo leći, pa ćemo u krevetu nastaviti.

*

U Paprenjači na salašu se svažalo slamu.

Lajčo je pošao onamo da vidi kako ljudi rade. Na gumnu je zatekao Katicu. Stoji na vrh kamare i baca bratu Stipanu na kola. Lajčo je stajao po strani i promatrao. Katica je imala na sebi bijelu košulju sa zasukanim rukavima. Na glavi laku crvenu maramu. Previjalo joj se tijelo pod teretom, ali je svakiput vilama zahvatala čitav kišobran žute slame i zamahnuvši snažno s njima dobacivala bratu točno pred noge. Slama je šuštila, prašina se dizala, a ugodan miris svježe slame širio se na okolo. Na kolima je bivalo sve više. Sunce je pržilo.

Lajčo je promatrao previjanje Katicinog tijela. Pomislio je: bi li Jelica bila kadra i praznim vilama

ovako zamahnuti u vis? Kad su kola bila natovarena i slama privezana, Stipan je potjerao konje, a Katica je s vilama na ramenu pošla pješice za kolima. Lajčo je pošao s njom. Sjašio je s konja, i vodeći ga za uzde, išao je kraj nje i on pješice. Bijelac je klimao za njim kradući uz put sa strane sočne mlade kukuruze.

— A što je to s tobom, Katice? Ti kao da si se posvađala s našom kućom i zavjetovala, da joj više nikad prag prekoračiti ne ćeš. Ne ćeš ondje da ostaneš. Ne ćeš onamo više ni da proviriš. Čak te ni o Velikoj Gospi nije bilo. Nani si rekla, da se ni na nju ni na baću ne srdiš. Znači ja jedini ostajem, radi kojeg to činiš. A ja se ne sjećam, da sam ti išta na žao učinio.

— Ah, idite, mladi gazda, kako bih se ja na Vas srdila. Vi ste uvijek bili tako dobri prema meni...

— Pa zašto onda bježiš od mene?

— Vi se samnom šalite. Ne bježim ja od Vas. Eto i sad sam s Vama. Kako možete tako što o meni misliti...

Šutnja.

Idu jedno kraj drugog i šute. Svako gleda pred sebe u zemlju. Katica je u opankama. I Lajčo je u opankama. Katica sa crnom kosom ispod lake crvene marame sa crnim točkama. Povjetarac joj se s ispalom kosom poigrava. A bujnu crnu kosu Lajčinu raznosi na sve strane. Katicino je lice preplanulo, Lajčino već od naravi mrko. Njegove se muške grudi pravilno nadimlju ispod raskopčane košulje, a njene podrhtavaju pri svakom koraku po neravnom putu. Tek kroz trepavice oboje paze kud će nogom stati.

Idu dobar komad šuteći.

Svako je zabavljen svojim mislima. A ipak oboje o istom misle. O — Jelici.

Bijelac za njima tapa i hrže, maše repom i vija s leđiju i iza sebe jato mušica, koje ga u čitavom roju prate i na njeg sleću.

— Katice, trebam tvoj savjet. Mnogo. Da. Možda sve ovisi o tvojoj riječi. Hoćeš li mi odgovoriti po srcu? Onako kako osjećaš, iskreno i jasno?

— Pa ne znam što ćete pitati...

— Ja se ženim. To jest — brzo se ispravi — hoće da me ožene. Što na to veliš?

Katica je uzdrhtala i još više porumenila. Ali put je bio truskav, a lice joj i od prije ožareno, te se to teže moglo zapaziti. Lajčo bi mogao jedino primjetiti kako se na jednom izgubila i gledala oko sebe nesigurnim pogledom. Nije ništa odgovorila.

— Što na to veliš ti? — ponovi Lajčo pitanje.

— Pa... onda će biti svatovi — odgovori Katica uz popratni usilni smijeh.

Tobože smijala se, ali joj glas toliko podrhtavao, da se vidjelo da joj i duša i srce plače.

— Katice — ukori je Lajčo — tebi je još i do toga, da mi se rugaš. A ne znaš da se radi o cijeloj mojoj životnoj sreći. Tebi je do ruganja a meni srce puca. Tebi je do ruganja, a ja se davim. Zar u tom mom teškom času nemaš ništa drugo da mi kažeš?

— Šta Vam ja imam kazati? Ako se Vi hoćete oženiti, Vi ćete se oženiti. Ako Vi to ne ćete, Vi ne ćete. Ja sigurno ne ću biti ni kuma ni starosvatica. Meni ni u njedra, ni iz njedara.

— Tako?! — bilo je sve što joj je Lajčo na to odgovorio. Mjerio ju je dugim pogledom, koji je bio pun i prijekora i bola.

Katica je silno drhtala. Razgovor je opet zapeo. Lajčo ne zna kako bi dalje, a Katica jedva hoda

od uzbuđenja. Lajčo to ne zapaža, jer je i sam veoma uznemiren.

— Otac hoće da uzmem Jelicu Gorićevu — poče opet Lajčo nakon izvjesnog vremena nešto smirenijim glasom. — Ti je poznaš. Meni je mnogo stalo do toga da znam što ti o njoj misliš. Ti kao djevojka o njoj kao djevojci. I napose ti Katice o njoj Jelici. Ja vjerujem da mi ti u ovom času jedina možeš kazati najispravniji sud.

Katica je već toliko drhtala da je jedva mogla s Lajčom držati korak. Ljuljala se. Svaki se čas potepala. Pred očima joj se maglilo. A ni Lajčo nije mnogo bolje izgledao.

— Ne znam ništa zlo. Lijepa je. Bogata je.

To je bilo sve što je Katica smogla nakon duge muke, gutanja i pridržavanja teškog daha. Grudi su joj se tolikom silinom nadimale, da bi i u dunavskoj vodi napravile talase.

— Lijepa je! Bogata je! — ponavljao je Lajčo, koga su ovakvi Katicini odgovori upravo dotukli. — Ti, Katice, kao da si odlučila, da mi u srce nazabijaš najviše čavala, da daš zadnji smrtni udarac. Lijepa može biti i Ciganka. Bogata može biti i Turkinja. Pa ipak niti mi treba Ciganka, niti Turkinja. Ja, Katice, tebe pitam jer držim da me sad još jedino tvoje srce može razumjeti. A ti ovako... Nećeš da mi pomogneš, a mogla bi...

— Pa kako ću Vam ja pomoći?...

— Pitam te već po stotiputa: što tvoje srce kaže o Jelici kao mojoj ženi. Katice, ja te molim, nemoj me mrcvariti. Ti znaš što od tebe želim čuti. Pitam te jer mi je tvoj odgovor prije konačne odluke potrebniji nego li gladnom komad kruha. Razumiješ li me? Katice, ti me voliš, od tebe sve ovisi...

Šutnja.

Katica se potepala i skoro pala. Nešto je htjela kazati, no riječi nisu izlazile. Gutala je. Gušila se. Nije imala dovoljno zraka. Jezik kao drven. U očima se slio potok. Samo što se ne izlije. Maramu joj vjetrić svukao s glave. Još se malko drži. Visi na vratu. Izgubit će je. No ona to ne primjećuje. Pred očima joj sve mutno. Ne vidi ni put. Osjeća samo Lajču i njega se drži. Oči ne smije podići, jer će poteći suze.

— Dakle, ništa... — reče Lajčo utučen uz duboki uzdah.

— Baću se mora slušati...

— Dakle, odlučila si da ne kažeš. Ja sam nesiguran. Htio sam od tebe čuti. Sve sam na tebe stavio. Kako ti kažeš. A ti ništa. Znam, tvoje će ovako držanje nas Lamiće stajati naše krvi. Ali i ti ćeš to skupim suzama platiti. Mislim da se ipak ne varam. Samo ti odbijaš. Otac me goni, ti ne primaš... S Bogom...

Bio je zadnji čas. Lajčo je to osjećao. I morao je bježati. Naglo se okrenuo, skočio na Bijelca, oštro ga podbo nogama u rebra, da je Bijelac vrisnuo i skočio. Potegao ga je zatim tolikom snagom uzdama na okret, da se konj propeo na stražnje noge i skoro s Lajčom zajedno prevrnuo. Katica je dreknula i skočila u stranu. Lajčo je već jurio divljim galopom nekamo natrag preko strnjike, uletio zatim u kukuruz i jureći kroz njega, lomeći sve pod nogama, odletio je nekuda u neodređenom pravcu. Katica je prestrašeno stajala, gledala i drhtala. Kud će?...

Voz je sa slamom bio već daleko odmakao. Kad se djevojka ponovo pribrala jedva je još nazirala prašinu, koja se iza kola dizala. Namjestila je ma-

ramu na brzu ruku, i s vilama na ramenu potrčala za bratom. Suze joj lijevale ko proljetnja kiša. Bila je umivena. Glasno je jecala.

Kad je došla blizu kuće obrisala je lice i oči. Popela se zatim na voz i dobacivala Stipanu slamu na kamaru. Malo-malo pa joj je Stipan morao vikati, da pazi kud baca. Što ti je? Ili baca preblizo pa se sve spuza niz kola, ili mu baca na glavu.

Tu je noć Katica proplakala.

Što sam mu mogla reći? — pitala se jecajući. Zar da sam mu otvoreno rekla što osjećam? Zar da sam mu priznala da ga volim? Zar da sam mu pala pred noge i molila ga da me ne ostavi? Zar da sam ga odgovarala od Jelice? Da ne sluša baću? Zar... O, to samo moje srce zna što mislim. Kamo sreće da nisam nikad ni bila na njihovom salašu. Cijelog ću života biti nesretna... Zašto sam pobjegla sa salaša? Ta da sam mogla vječno bi na njem ostala i pjevala. Ali... nikad od tog ne bi ništa bilo... Znam ja gazda Nikolu. I da mogu pobjegla bi, ne samo iz Masne Ćoše, nego i iz svoje kože. Da gledam Jelicu... A što sam drugo mogla nego pobjeći? Što sam mu mogla odgovoriti? Zar da i njega unesrećim? Možda bi me i poslušao, ali što bi s nama bilo? Kud bi smo? Gazda Nikola nas ne bi trpio. Još bi smo isti dan morali seliti. A kuda? O, Lajčo, Lajčo, kad bi ti znao ono što želiš znati... Ali nikad to ne ćeš iz mojih ustiju čuti. Nikada, nikada, pa makar i srce puklo...

*

Ni gazda Nikola ni Lajčo od onog večera nisu ženidbu spominjali. Teta Ruža je uspjela samo toliko, da je gazda Nikola mirno podnosio onaj Lajčin odlučni stav. Ali više ne. Gazda Nikola nije od svog

popuštao. Tek je šutio. Pritajio se. Čekao je gazda Nikola i držao svoje, a čekao je i Lajčo i držao svoje. Dvije se Lamićeve glave sukobile. Koja će prsnuti?

Od onog je razgovora prošlo već skoro godinu dana. Njih se dvojica sami na konjima vraćaju iz Subotice. Svraćaju na salaš Stipanu, Katicinom bratu, da mu jave, da sutra rano dođe i otjera prodanu marvu u Suboticu. Dočekala ih Katica i njena mati. Njima su rekli, jer muškarci nisu bili kod kuće. One ih obadvije ispratile do puta.

Kad su već dobrim odmakli od salaša obrati se Lajčo ocu:

— Što Vi, baćo, velite o toj djevojci?

Gazda Nikola ga oštro pogleda i odmjeri. Obrve mu se skupiše. Lice mu postalo ukočeno. Neko je vrijeme šutio, a onda prihvativši čvršće kajase svoga Vranca, reče otsječenim glasom baš kao da je upravo to Lajčino pitanje već Bog zna kako dugo čekao:

— Ovo ćeš pitanje platiti punom cijenom. Sam si ga načeo. Bit ću uostalom kratak. Tu djevojku cijenim više nego četiri druge. Zdrava je kao drijen. Lijepa ko vila. Marljiva ko pčela. Brza ko lasta. To je prvo što ti o toj djevojci velim. A drugo je ovo. Toj je curi bila uvijek na usnama pjesma. Od onog pak istog časa od kad si ti počeo umovati o svojoj ženidbi, što će biti ako bude i što ne će ako ne bude, od onog istog časa ja tu curu više nisam vidio ni nasmijanu ni raspjevanu. Od onog je časa i ona objesila i labrte i nos baš kao i ti. Eto, to mislim o toj curi. Jesam li ti odgovorio jasno, ili želiš možda još nešto čuti?

Lajčo se poklopio ušima kao da ih prvi jesenski mraz ofurio. Jer ovo je zbilja bilo i kratko i jasno.

Nos, ako mu do sad i nije bio, kako je otac rekao, obješen, sad je uistinu bio. Šutio je i gledao u grivu svog Bijelca. Nijedna pogrda. Najbolja u svakom pogledu. A ujedno takav ubod, koji je majstorski pogađao ravno na cilj.

— Vi to, izgleda, mislite reći — počeo je nesigurno Lajčo — da ja o ženidbi s Jelicom zato ogužam, jer sanjarim o Katici i Katica o meni.

— Što ti sanjariš o Katici, što li Kaiica o tebi, to ja ne znam. Ne piše vam na čelu. Ali i ti bi sam bio previše glup kad bi držao mene toliko slijepim da ne vidim, da ti s Katicom ne bi čekao svoju tridesetu godinu, nego bi s njom pošao na vjenčanje upravo i u sred posta.

Ove su odmjerene riječi upravo parale. Lajči je ponovo trebalo malo vremena da se snađe. Nije navikao s ocem ovakvim tonom razgovarati, te se neprestano gubio. Nije znao što bi odgovorio. Otac, sudeći po glasu, nije bio ljut. Tek je hladno i odmjereno iznosio svoje staložene misli, i s njima lupao po Lajčinoj glavi ko snažan kovač čekićem po svom nakovnju.

— Pa kad bi ja, recimo, pošao s Katicom — ne baš u sred posta, ali jednom prije njih ili iza njih — pred oltar, što bi se onda dogodilo?

Ove je riječi Lajčo htio popratiti smijehom, ali se i sam zaprepastio kad je vidio kako mu je to slabo uspjelo. Htio je s tim napraviti šalu, ali se gazda Nikoli ni brk nije pomakao, a kamo li usnica na smijeh razvukla. Istim je ledenim glasom odgovorio i na to:

— Onda bi se dogodile dvije stvari. Lamića tad sigurno ne bi nestalo, ali Lamići Lamićevu zemlju ne bi uživali. Jer u tim svatovima — a to je drugo —

ne bih igrao ni ja niti tvoja mama. Niti bi tvoja mlada ijednu noć prospavala pod mojim krovom.

Riječi ko odrezane. Kratke. Istesane. Salivene. Oštre. Jasne. Izgovorene bez i najmanjeg znaka ljutine. Ko krvnikove kojima izriče po svom zanatu smrtnu osudu. Gotovo bez trunka osjećaja. A tukle su na određeno mjesto ko u dobrog lovca svako ispaljeno tane. Lajčo se nije dalje smijao. A nije više imao niti što pitati.

Daljni su dio puta prevalili u šutnji.

Konji su lagano kasali. Prašina se za njima dizala. Žabice prestrašeno skakale pred konjskim kopitama. Ševe prelijetale u valovitim lijetovima iznad njihovih glava hvatajući mušice koje su oko njih obletale. Među zlatnim se klasjem crvenila papuška i plavio korov. Mrak se spuštao kad su njih dvojica ulazili u salaš u Masnoj Ćoši.

Ulazeći u kuću upita Lajčo:

— Koja po Vašem računu dolazi još osim Jelice?

— Ona koja će donijeti više od nje.

— Koja je to?

— Take nema.

— To je Vaša zadnja?

— Sve dok sam pri zdravoj pameti...

*

U nedjelju iza Petrova otišli su na zaruke.

Gazda Nikola je bio raspoložen kakog ga ljudi već davno nisu vidjeli. Još od onog večera kad se s Lajčom porečkao. Kao da su mu sva zvona popucala. Uvijek je bio namrgođen, nabrundan, ozbiljan. I uvijek sam. To je svima upalo u oči. Dok su nekad otac i sin bili nerazdruživi, sad ih ni od lijeka nisi mogao vidjeti zajedno. Zajedno su išli samo onda, kad

nešto nisu mogli jedan bez drugoga obaviti. Razgovarali su pak međusobno i tad samo po apotekarskim mjerama: „Dobro!" — „U redu!" — „Idem onamo." „Trebalo bi ono načiniti!" — „Hvaljen Isus!" i „Zbogom!" — To su bile jedine riječi, koje još nisu zaboravili. A ne da su se jedan na drugog srdili. Ne. Nego eto, Lamićeva krv. Svaki je imao svoj nacrt i nijedan nije htio popustiti. Otac je mislio, da je on stariji. A Lajčo je opet računao: tu ja imam glavnu riječ. Nisu se svađali. Čemu? Nisu valjda djeca? Gazda Nikola je znao, da u Lajči teče njegova krv, pa je znao, da kad on tvrdi da ne će popustiti, da to ne će ni njegov sin. Izbiti pak nešto Lamićima iz njihovih glava, kad oni u njih nešto zabiju, to je teže, nego oteti mački miša iz stisnutih zubiju. Toga su bili svijesni obojica. I stoga su obadvojica smatrali da će biti pametnije šutiti i čekati. A gazda Nikola se ipak po malo i strašio. Ako Lajčo jednom zbilja prekriži, onda tu ne će više pomoći ni svi baba Verkini uroci.

Lajčo je pak sa svoje strane lomio svoju volju i kršio svoje osjećaje. To pak nije išlo lako. Na mahove je znalo u njemu sve uzavreti i odlučivao, da će radije i prosjak postati nego vezati se s onom, koju njegovo srce ne će. Ne može Katicu, ne će ni Jelicu. Vidjet će ko će konačno pobijediti. No malo po malo u njemu se bura ipak stišavala i nad osjećajima je prevladavao razum.

Zaruke su prošle.

Nedjelja je iza Velike Gospe.

Večer.

U Masnoj su Ćoši na salašu svi troje.

Kad je večera bila gotova, dok je posluga raspremala, njih troje pođoše u sobu pa da konačno urede s tom ženidbom.

— Baćo i nane — počeo je Lajčo. — Vidjeli ste da sam učinio, što ste željli. Skupo me to stoji, ali sam ipak popustio. Ja ću se — jer to tako vi že- lite — sa Jelicom i vjenčati. S moje strane ne će više biti zapreka. Ničega se, dakle, ne trebate bojati. Na- ravno, da bih ja najviše želio, da u toj ženidbi budem sretne ruke. Ali ja se te ženidbe strašim. Ponavljam. Vjenčat ću se s njom. Ničeg se ne trebate plašiti. Ali Vas još zadnjiput molim: odreknite se Jelice, jer će ta ženska sa sobom donijeti u našu kuću smrt našoj krvi. Sad je poznam. Jelica je skroz na skroz bolesno čeljade. Njezino rumenilo nije zdravlje. Njen smijeh tjera čovjeka na sažaljenje. Preko njenih bi grudiju valjak mogao preći, a da ne bi imao što srav- niti. Ona se miče, jer mora. Ona se kreće jer je mla- da. Ali ona ne živi, ona tek životari. Ona će možda imati i djece, ali njena djeca ne će djecu dočekati. Ja se bojim, ja ću biti zadnji Lamić. I jer to nipošto ne bih htio biti, ja Vas i zadnjiput molim: odrecite se Jelice!

— Ti u toj stvari gledaš precrno. Jelica nije ni blizu toliko slaba koliko ti misliš. Mlada je još. Razvit će se.

— Vi to, baćo, kažete, ali u te svoje riječi ni sami ne vjerujete. Ja Vas poznam i znam da znate pravilno ocijeniti vrijednost pojedinih ljudi. Ono što vidim ja, to zapažate i Vi. Samo jer sad želite imati Gorićevu zemlju, zažmurili ste na obadva oka. To će nam se osvetiti. Vi ćete se pokajati. Uostalom, ja Vas molim, da dopustite da i moje srce nešto kaže. Ja ću biti Jelici vjeran, ali ja volim Katicu Stantićevu. I nju želim imati za ženu.

S tim je mjera bila prepuna. Stari je ustao i lupio o stol tako snažno, da je teta Ruža skočila pred sina

bojeći se, da mu se što ne dogodi. No Lajčo je samo očima trepnuo i sjedio dalje mirno kao da se nije ništa dogodilo.

— Da si barem rekao Ciganku — vikao je gazda Nikola šetajući nervozno po sobi — onda bih znao da si šenuo pameću, ovako ne znam ili se rugaš meni ili toj curi.

Teta Ruža je drhtala. Lajčo odgovarao spokojno i odlučno.

— Nikom se ne rugam, a mislim da će doći vrijeme kad ćete uvidjeti koliko se Vi rugate našoj krvi. Vi ćete biti grobar Lamićeve krvi, jer ona će se samnom osušiti. S tim ćete saznanjem u grob.

— Svršili smo! — dreknuo je stari. — Hoćeš li Jelicu ili ne?

— To odlučite Vi.

— Onda: Laku noć!

*

Godinu dana iza vjenčanja Jelica je donijela na svijet prvo dijete. Po gazda Nikolinoj želji bilo je i zadnje. Nadjenuše mu djedino ime, a zvali su ga Nikolica. Dijete je bilo zdravo. Lijepo razvijeno. Prava djedina slika. Jelica se također nešto popravila. Popunila se i dobila izgled žene. Izgledalo je, kao da joj je baš porođaj vratio zdravlje.

Međutim već iduće jeseni iza porođaja počela je upadno gubiti boju. Savijala se. Kašljucala. Nije se na ništa tužila, ali je postala nekako sumorna. Već nakon i najmanjeg naprezanja osjećala se umorna i morala je sjesti. Pred Božić je legla u krevet. Digla se tek iza Uskrsa.

Dijete je bilo zdravo. Probili mu zubići. Hodao je. Tepao je. Niko veseliji nego gazda Nikola, koji se

prije vjenčanja borio s Lajčom, ali su mu ipak mnoge noći prošle nesnene. I njega je izjedao strah. Što, ako se Lajčino proricanje zbilja i ostvari? Pa kad je sad vidio zdravo dijete u svojoj kući, postao je opet veseo. Nosio ga u naručju po cijele dane. Gotovo se nije od njega ni odvajao. Kao ono nekad Lajči, već mu je u povojima tumačio sve svoje poslove i nacrte. A kad je Nikolica dorastao do nogu, skakutao je po vazdan za njim po dvorištu. — „Dida! Dida!" — orio se dječiji sitan glas po Masnoj Ćoši. Gazda Nikola ga morao stavljati i u krevet. A s njim je najviše i spavao.

Jelica međutim sve više propadala. Sama koža na kostima na njoj. Odijelo joj visilo ko na motki obješeno. Ipak živila je i micala se. Čekali su samo čas kad će zaklopiti oči. Ali mjesto na nju, smrt je vrebala kao lija iza grma na drugu žrtvu, na Nikolicu.

Bio je sveti Josip. Prve su rode počele klepetati nad Masnom Ćošom. Nikolica je imao ognjicu. Ubrzo mu se zatim pojaviše na vratu guše. Gazda Nikola skoro da očajava. Moglo ga se u svako doba dana vidjeti gdje kraj malog sjedi na stočiću pod hrastom. Posla preko vrata na sve strane. Gazda Nikola se ne miče od djeteta. Sjedi kraj njega i šuti. Po cijele dane ne progovori nikom ni riječi. Na pitanje ili uopće ne odgovori, ili tek nešto polujasno smrsi kroz zube. Noću ustaje bezbrojputa iz kreveta — zapravo spava zečjim snom — i dolazi u sobu Jelici: „Jelice, što je s Nikolicom?" Okrene se zatim i iziđe, pa da se za par časaka opet pojavi u sobi: „Jelice, spavaš? Što je s Nikolicom?" A Nikolici ništa bolje.

Na Veliku se Gospu skupila sva mladež na salaš u Masnu Ćošu kao i uvijek. No ovajput nije došao gajdaš. Donijeli su svećenika. Nije ni kolo bilo. Nikolica je ležao u cvijeću hladan u lijesu.

Gazda Nikola nije tri noći spavao.

Od nemoći je konačno i sam pao u krevet.

Da svisne od očaja.

Što sad?

Jelica je ležala u krevetu. Ili, nije ležala, ali se kao smrt povlačila iz sobe u sobu, i sad sjedala na ovu klupu, sad se pružala na onu postelju. Smrt joj iz očiju virila. Ali umrla nije.

*

Na Jelicu gazda Nikola nije više htio ni pogledati. A Lajče se nekako kao stidio, plašio, što li? Ali svakako ga je izbjegavao. Prema snaji je pak postao čak i osoran. Uostalom uopće je vrlo malo govorio. Najviše je sjedio u dvorištu i nešto sam za sebe razmišljao. Obično ga se moglo vidjeti gdje sjedi na panju, podbočio obim rukama bradu i tako sjedi i šuti.

Lajčo je dvorio Jelicu kao majka kćer. Nastojao je da joj bar on olakša snositi teški križ. Znao je: nikom teže nego njoj. Mlada a vene. Po povratku s polja joj je donosio bukete svježeg poljskog cvijeća. U džepovima je uvijek imao nabranog voća. Pričao joj o svem što mu je u pamet dolazilo. Samo da je raspoloži. No Jelicu je bilo teško razveseliti. Njene su mlade oči bile zasađene samom sjetom i bolom. Teško joj je bilo i na pomisao da mora tako mlada umrijeti, ali je još najviše tištilo saznanje, da je u kući na smetnji. Gazda Nikola pak to nije skrivao.

— Lajčo — reče jednom Jelica dok su njih dvoje sjedili sami u sobi — moli se da čim prije umrem.

Lajčo se trgne na te riječi te je oštro pogleda i odgovori odlučnim glasom:

— Jelice, kako možeš tako nešto govoriti? Kakav je to divan?

Jelici navriješe tople suze.

— Lajčo moj, Lajčo! Kad bih ti mogla vratiti ljubav za ljubav, spremno bih si srce iz živih grudiju izrezala i dala ti ga. Ali ja sam ti samo nesreća i križ.

— To, Jelice, nije istina, i više mi to nemoj nikad spominjati. Jer da si ti meni nesreća i križ, onda ne bih ja tu bio povazdan kraj tebe. Ti si moja žena. Ostavi se tog divana i gledaj bolje ove karanfile. Vani sja sunce. Želiš li možda da te iznesem?

— Možda bi bilo dobro.

Lajčo joj priđe, uzme je jednom rukom ispod koljena, drugom ispod leđa i podigne. Došao je s njom do vratiju kad se Jelica opet javi.

— Ne, Lajčo, ostavi me. Slaba sam. Odviše. Ne. Hvala ti. Odnesi me na krevet...

Lajčo je poslušao. Položio je opet brižljivo, polako na postelju. Jelica je teško disala. Već je to malo pomicanje jako iznurilo.

Gledala ga je.

— Ti si tako dobar...

Šutnja.

Jelica plače. Ne jeca. Oči su joj zatvorene. Leži na leđima. A suze joj naviru ispod trepavica zatvorenih očiju. Žuta je kao citron. Ne trese se. Ne vidi se da joj se grudi nadimlju. Da joj suze ne cure, reklo bi se: mrtva je. Lajčo stoji, naslonjen na krevet. Gleda u nju. Snužden je. Sve bi učinio. Ali je nemoćan. Vidi, umrijet će. A tako je mlada.

U sobu je neko ušao. Lajčo nije ni glavu digao. Možda nije ni čuo kad su se vrata otvorila. A na njima je stajao gazda Nikola.

— Lajčo! Ma hajde, čovječe, makni se. Cijelo si popodne u sobi, a vani toliko posla. Ne će ti žena nikud odletiti. Ne boj se. Ostavi je na miru i idi svojim poslom.

— A kakav je to posao? — upita nemarno Lajčo.

— Vidi ga! — razgnjevio se stari. — Svakako pametniji nego da cio dan ližeš ženu. Treba vidjeti da li ljudi rade. Jesu li na svom poslu. Možda se i kaka nesreća dogodila. Nego on cijele Božje dane sjedi kraj kreveta, kao da će mu ko ukrasti ženu. Ako ti je baš toliko do nje, zakiti se s njom pa je nosaj sobom, samo se makni.

Stari je izišao. Jelica je gorko plakala. Lajčo joj prišao i uzeo je za ruku. Sjeo joj čelo glave.

— Nemoj plakati, Jelice. On nije ni svojoj ženi nikad čelo poljubio, a kamo li joj suzu otro. Tako mu je srce. Mogla si ga već naučiti. Ni ne misli ono što govori. Cio dan se sam ne miče, pa mu onda muka kad vidi da još neko sjedi.

Jelica je šutila, a suze su joj sve jače curkom niz obraze tekle.

*

Lajčo je taman od nekud došao kad mu se iza leđiju pojavi Mijo Stantić, muž Katice Stantićeve, koja se već davno udala i živi u svojoj siromašnoj kućici, i živi sretna kao slavuj u svom gnijezdu.

— Gazda, došao sam Vas zamoliti, ako bi bili tako dobri, pa nam dopustili da smijemo sutra kolima u Suboticu.

— A što se dogodilo?

— Dijete bi nosili na krštenje.

Lajči se lice smrklo.

— Tako? A čije?

— Moje.

Lajči seređali trzaji za trzajima na licu. Uvodio je konja u staju i vezao ga, a da nije ništa odgovorio. Bio je prilično nemiran. Tek kad je zatim ponovo izišao nastavio je započeti razgovor.

— A što je?

— Momak, fala Bogu. Momak. Bit će Lajčo. Tako je Katica željela. Baš na Vaše ime, gazda.

— E pa onda ti čestitam. Pa lijepo, lijepo — pruži mu ruku. — Drago mi je. A Katica je zdrava?

— Nije joj do sad ništa smetalo. Ne tuži se.

— Dobro, dobro, Mijo. Bog ga blagoslovio sa vama svima u kući. Možete, možete. Kako ne. Samo, eno, baš dolazi gazda Nikola. Idi njemu reci. Kaži da je Katicino. Reci da je četvrto, i da je muško.

Gazda Nikola je dolazio od nekud iza staje iz voćnjaka i nosio kolje i suho granje. Lajčo je ušao u konjušnicu, ali je slušao gdje mu otac viče i grdi što svaki dan samo besposliče. Ljut je kao ris. Pozna ga po glasu. Skoro je odvijao čovjeka. No onda se ipak svladao i pribrao. Dopustio je. Da stvar izgladi, Lajčo je Miju uveo u kuću i počastio ga kao sretnog oca šljivovicom. Još mu je i na put natovario sušenog voća. Nek to ponese Katici. Nek joj to kuhaju, pa nek pije čorbu. Da ojača. Nek je pozdravi. I on će im doći koji dan. Dok Katica ustane. Da im vidi momka.

Mijo je otišao. Mladom se čovjeku svijetlilo lice kao da je s tim novim djetetom dobio cijelu Jelicinu djedovinu. A nije imao ništa osim odijela na sebi i tuđeg krova nad glavom. Svakom se novom djetetu, napose muškom, radovao ko zori sunčanoj iza tmurne noći. Uvijek bi tad ponavljao razdragan: „Deset novih prstiju! Deset novih prstiju!“ Morali bi ga nekud

poslati. Nek ide kudgod hoće, samo nek ne smeta. A on je i iza pluga poskakivao i fućkao. Svom je konju ljubimcu Gidranu tumačio, da će on za trinaest-četrnaest godina crknuti, jer je konj. A šteta jer ne će vidjeti kako će njegova djeca plugom ravnati. I onda bi prišao do Gidranovog uha i vikao mu od dragosti da se svud naokolo orilo: „Čuješ ti, konjska mrcino, ti ćeš jednom crknuti, a Stantićevih ne će nestati. Bit će dvadeset novih ruku, koje će me naslijediti. Osam već ima..."

Gazda Nikola je pak iza Mijinog odlaska opalio Milkova, koji mu se pleo u noge, da je siromah odjurio nekud iza slame bez traga, i još dugo ondje stenjao. Cio dan je vikao po dvorištu. Grdio na koga je stigao. Bacao i šorao sve na što je naišao. Naišao je na vile naslonjene na zid kraj naslona. Uvijek su ondje stojale i prije. No nikad mu to nije smetalo. Sad ih je lupio nogom i odbacio čak na sred dvorišta vičući: Ko je lud to ovdje stavio! Kao da je čovjek na osinjak sjeo. Sve mu je smetalo. Ništa mu nije bilo po volji. U dvorištu su već svi znali, da je u takim časovima najbolje ne sresti se s očima. I svi se sklanjali ispred njeg ko kokoške ispred bure. Nije govorio o čemu se radi. No Lajčo je vrlo dobro shvaćao. Stare su to stvari. Jelica leži ni živa ni mrtva. Bez djece. Godine prolaze. A Katica kao da je zavjet položila, da će gazda Nikoli napakostiti, pa svake druge godine, ako ne i prije, donosi po jedno ko jabuka zdravo dijete...

*

Ne će to tako dugo trajati. Previše se nebo naoblačilo. Lajčo je stoga čekao samo čas kad će bura provaliti. I Lajčo se na nju spremao. Oluja je i došla. Najednom, iznenada, kao što to i uvijek biva.

— Konačno što ti misliš? — upita ga jednog dana gazda Nikola sav se tresući od ljutine.

— A što ja tu imam uopće misliti? Vjetar će duvati u svom pravcu i savijati lišće na svoju stranu, pa makar ja koliko duvao u protivnom smjeru.

— Ali, čovječe, ti ne misliš na to, da si zadnji Lamić u našoj kući. Da se s tobom naša krv suši. Da je sve to naše imanje uzalud skupljeno...

— O svim sam tim stvarima ja počeo misliti još ravno prije deset godina. No onda ste Vi htjeli imati Gorićevu zemlju. Ja sam na to već onda mislio. I kako se sjećate, borio se s Vama i sa mamom, da me ne tjerate, da ne uzmem Jelicu. Dobro se sjećate, da sam Vas molio da mi dopustite da uzmem Katicu. Ali Vi ste lomili moju volju. Na ono što je moje srce osjećalo, pljuvali ste, i tražili jedino izvršenje Vaše volje. Ja sam Vas poslušao, premda sam bio svijestan što nas sve može zadesiti. Ne možete mi prigovoriti. Bio sam Vam poslušan sin. Vi sad mislite na našu krv. Ja sam na to mislio onda kad sam išao na vjenčanje. Sad dakako više ne mislim. Jer čemu? Tu se sad nema šta načiniti, nego prepustiti Božjoj volji.

— Nek vrag nosi i Gorićeve i njihovu zemlju, i Jelicu, i onaj dan kad sam je prvi put vidio. Nek pokupi svoju zemlju i nosi je svom ocu. Nek seli od kud je i došla. Nama je stalo do nas. Ako će s njom njihova krv, ne mora s tobom radi nje i naša. Mi moramo nas spasiti dok je još vrijeme. Uzmi kogagod hoćeš. Uzmi ako hoćeš upravo i Katicu Stantićevu. Uzmi, ako hoćeš i Turkinju, samo nešto načini. Daj mi dijete! Čuješ, daj mi dijete!

Stari je bio kao izvan sebe. Prišao je Lajči i raširivši svih deset prstiju na rukama unio mu se u oči i vikao kreštećim glasom:

— Dijete mi daj! Daj mi dijete, pa makar i sa crnom Ciganköm...

— Vi se, baćo, ili šalite ili rugate. A kud ću s Jelicom?

— Odvijaj je od kud je i došla. Odjuri je. Ostavi je. Nek i ona tu bude. Načini s njom štogod hoćeš. Samo nešto načini. Pojedi je. Izliži je. Stavi je za šešir, ako hoćeš. Ne marim. Samo nešto načini. Prereži. Učini nešto. Budi čovjek. Misli na svoju krv koja se suši...

— Baćo, kasno je. Sve je kasno. Protiv moje volje natjerali ste me u tu ubitačnu ženidbu. Ja sam se tad mogao vašoj volji pokoriti, jer sam tim gazio samo svoje srce i ništa više. Sad od mene tražite, da gazim i viši, Božji zakon. Tu ćete stati. Jer na to pravo nemam. Dalje ne ćemo ni korak. Niti tu ja imam što prerezati, niti ja što mogu prerezati, niti ja hoću što prerezati. Nama sad ne ostaje ništa drugo, nego ono što smo skuhali pojesti, pa skrstiti ruke i čekati.

— Lajčo — pao je gazda Nikola na koljena pred sina — Lajčo! Ti još sve možeš popraviti. Ja sam sve skrivio. Ja to priznajem. Ali još nije sve propalo. O tebi sve ovisi. Ti možeš još sve spasiti. Spasi Lamićevu krv! Sačuvaj Lamićevo ime! Ne daj da budeš zadnji naše kuće. Misli na znoj koji su naši stari prosuli po toj zemlji i ne daj da pređe u tuđe ruke! Misli na grobove u kojima će nam se pređi okretati kad se tebe bude zakopalo! Misli...

Lajčo ga prihvati za ruke i podigne.

— Ustanite, baćo!

Lajčo je bio tronut. I on je drhtao kao prut. Niz lice mu curili potoci suza.

— Uzalud plačemo obojica. Mi smo si sami smrtnu osudu potpisali. Ja ne krivim Vas. Ja i sebe priznajem jednakim krivcem. Mogao sam se oduprijeti Va-

šem ondašnjem nasilju i danas bi drukčije stojali. No sad mi je Jelica žena. I pred ljudima i pred Bogom. Zakleo sam joj se pri vjenčanju javno pred svim svijetom u crkvi, da ću joj do njene ili do moje smrti biti vjeran. Ne mogu svoju riječ gaziti. Mi smo nesretnici i nemojmo radi svoje nesreće i druge još unesrećivati. Pustimo sad stvari Božjim mlinovima...

*

Jelica je mrtva.

Lajčo je navršio pedeset i jednu godinu. Gazda Nikola gazi sedamdeset i četvrtu. Teta Ruža je već davno u grobu. Još prije Jelice. Odmah nekako iza Nikolice i ona se preselila na drugi svijet.

U Masnoj Ćoši na salašu gazda Nikole žive dva pustinjaka. Lajčo i gazda Nikola. Bez djece. Bez žena. Sami. Bez izgleda na budućnost. Sumornih očiju i potištenih pogleda. Prestao je onaj običaj da im se na salašu skupljaju i ljudi i žene, i djeca i mladež. Nikog ne trebaju. I sami su si preteški teret. Imanje se zapušta. Nema prave volje za rad. Gazda Nikola više ni nije za rad. Oronuo je i oslabio. A Lajčo na tijelu zdrav, ali u duši također posve satrven. Nema ni najmanje života u njemu. Ljudi govore o njima: „Lamićevi broje dane, ili dani broje njih. Nešto jeste!" Poslužuje ih u kući stara baba Maca, Lajčina nekadašnja dadilja. I Ružica, djevojka Katice Stantićeve.

Podne je.

Ružica poziva gazde na užinu. Njih obadvojica sjede pod krošnjatim hrastom. Sjede tu već cijelo prije podne. I šute. Nisu danas još nijednu jedinu riječ izustili. Ni na Ružicin se poziv nisu odazvali. Čuli su poziv, ali se nijedan nije ni pomakao. Nisu gladni, ili im nije do jela.

Iz kuhinje se čuje plač.

Ružica plače. Poznaju je po glasu.

Lajčo ustaje i odlazi u kuhinju.

— Što je, dijete? Što plačeš?

— Gazda, ja ne ću više tu bit·. Tu je sve ko na groblju. Niti ko što govori. Niti se ko smije. Niti pjeva. Niti se jede. Ja ne ću tu više biti. Pustite me da odem svojoj mami. Radije ću na suncu kopati. Radije žetvu raditi. Radije kisnuti na kiši. Nego tu više biti. Pustite me mojoj mami...

Djevojka se tresla od plača. Pregačom je brisala oči i suzama poliveno lice. Prava majka. Katicine oči. Katicine usne. Katicina kosa. Katicin glas. Ko da su u istom kalupu izrađene. Lajčo je gleda.

— Nemoj, dijete, plakati. Smiri se. Što ćeš. Nama je tako. Ali ti budi vesela. Pjevaj cio dan. Možda ćeš i nas razveseliti. Šali se do mile volje. Ne ćeš nam smetati. I tvoja je mama nekad po toj kući pjevala od rane zore do kasnog mraka. I svi su onda tu bili veseli. Čini i ti tako. Ostani mirna i budi tu.

Pogladio je po glavi. Okrenuo se. Uzjašio svog konja i nekamo otišao. Nije nikom rekao ni kud će ni kad će se vratiti. Nije to ni on znao. Otišao je samo da bude što dalje od salaša. Od Lamićevog živog groba...

*

Vjetar je sve jače duvao.

Diže se prašina. Zrak postaje zagušljiv. Zapara je. Od istoka se valjaju tmasti oblaci. Teški su. Prevrću se jedni preko drugih. Sve u kraćim razmacima sijeva. Iz daleka se čuje podmuklo mumljanje. Perad se skriva pod krov. Milkov se češe, okreće i urla. Zatim se uvlači u slamu i odandje zavija. Čuje se

zveket prozora. Drveće se savija i škripi. Mrak se spušta. Tu i tamo kapne po koja kiša. Gazda Nikola sjedi pod hrastom. U zubima mu žuta pšenična slamka. Naslonio se laktovima o koljenima. Ruke podupro pod obraze. I tako sjedi. Još se od ranog jutra nije odatle makao. Još ništa nije danas okusio. Ni riječi od njega nije danas niko čuo. Kako je ustao iz kreveta, nešto je švrljao oko kuće, tad se smjestio na taj panj, i više se nije micao.

Vjetar mu jednim jakim zamahom zahvati šešir i sruši s glave. Kotrljao ga niz dvorište. Zapeo s njim o drvo i zastao. Novi ga je val ponovo zahvatio i odnio sve do slame, gdje se zaustavio. Gazda Nikola se nije ni trgao. Ni rukom nije makao. Nije ni oka podigao. Kako je sjedio, tako je sjedio. Ko mrtvac. Ko kip od kamena.

Dolazi Ružica i staje pred njega.

Zove ga unutra. Večera je gotova. Pita hoće li čekati mladoga gazdu ili želi sam odmah jesti. On ne odgovara. Djevojka ga uzima za ruku i povlači. On samo nijemo bulji u zemlju pred sebe.

— Gazda, hajdemo unutra. Bit će oluja.

On se ne miče.

— Noć će biti.

— Noć mi je i u duši.

— Ali, evo, samo što se ne spusti kiša.

— Bar da mi i srce prokisne...

Govorio je to nekim tuđim, bezosjećajnim glasom, koji nije odavao ni volju, ni život. Nije se ni makao. Djevojka je neko vrijeme stajala kraj njega u dvoumici što da načini. Okreće se. Gdje mu je šešir? Vjetar biva sve jači. Igra se s gazda Nikolinom kosom. Diže Ružicinu suknju. Opazivši Ružica šešir kraj slame,

pođe do njega, digne ga, opraši i stavi mu ponovo na glavu. On je i dalje šutio.

Počelo je već dobrim padati. Samo par časaka zatim i iz neba su lijevale prave nebeske rijeke. Gazda Nikola je još uvijek sjedio nepomičan na svome panju. Vjetar mu je ponovo odnio šešir i on onako gologlav sjedi pod drvetom na vjetru i kiši. Ružica je nekoliko puta dolazila. Molila ga. Povlačila za rukav. Plakala kraj njeg. I cura je stajala kraj njeg na buri i pljusku i kisla moleći ga, da se skloni unutra. No on je nepokretan.

— Idi, Ružice — promrsio je tiho — idi ti samo unutra. Ti imaš zašto živjeti. Za mene je svejedno ubije li me grom, strese li me groznica, ili me sablja sasiječe. Zamnom nema ko oči orositi...

Onaj nekadašnji gazda Nikola Lamić, koji je u svom ponosnom hodu izgledao kao gora, kao onaj velebni hrast pod kojim je sjedio — sad se pričinjao kao trstika. Slab. Slomljen. Smrvljen. Utučen. Bez volje za život. Vjetar mu se igrao sijedom kosom ko laki povjetarac lelujanjem trave po livadama. Oči mu bile dva mutna groba.

I ostao je ondje cijelu noć.

Ni Lajčo se nije sve do zore vraćao. A kad se vratio, zatekao je oca na istom mjestu gdje ga je jučer i ostavio.

Četrdeset sedam dana iza te oluje bila je u gazda Nikolinoj Masnoj Ćoši opet sahrana. On je ležao na odru. Ona ga je tvrdoglavost pod hrastom na oluji i kiši stajala života. Sahranili su ga iza salaša. U šljiviku. Pokraj visokog jablana. Po njegovoj volji. Ondje si je sam označio mjesto. Bez ikakih svečanosti. Jer tako je želio. Sahranjen je u jednostavnom neobojadisanom sanduku. Nadgrobni mu je križ napravljen

od grane onog debelog hrasta u dvorištu pod kojim je uvijek sjedio zadnjih godina. I to je bio sam odredio. Na križu nije bilo, po njegovoj želji, ništa urezano ni napisano.

*

Kuća gazda Nikolina još uvijek postoji. No sad nije u Lamićevim rukama. Prepravljena je. Nije to više salaš. Niti se oko nje nalaze livade. Ona je sad u selu opkoljena kućama. Šljiviku nema ni traga. Na onom mjestu gje je on ukopan nalazi se ugao gdje se sad sastaju četiri bašte, četiri razne gazde.

I Paprenjača je posijana kućama.

Gazda Nikolino imanje imaju drugi u rukama. A jedan dobar dio imaju potomci onih, čija je pramajka bila — Katica.

(Kraj)